

..... Εισαγωγή

Αυτό είναι ένα βιβλίο για την παγκόσμια ανισότητα. Από την αρχή μέχρι το τέλος εξετάζω τόσο την εισοδηματική ανισότητα όσο και πολιτικά ζητήματα που σχετίζονται με αυτήν, από παγκόσμια σκοπιά. Ωστόσο, επειδή την ανθρωπότητα δεν την κυβερνά μία ενιαία κυβέρνηση, δεν είναι δυνατόν να μην εξετάσουμε τα εθνικά κράτη χωριστά. Τουναντίον, πολλά παγκόσμια προβλήματα αντιμετωπίζονται πολιτικά σε επίπεδο εθνικού κράτους. Επομένως, η ενίσχυση της εξωστρέφειας (των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ ατόμων από διαφορετικές χώρες) δεν θα έχει πολιτικές επιπτώσεις σε κάποιο ιδεατό παγκόσμιο επίπεδο, αλλά στο εσωτερικό πραγματικών χωρών όπου ζουν οι άνθρωποι που επηρεάζονται από το εμπόριο. Ως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης, λόγου χάρη, οι κινέζοι εργαζόμενοι μπορεί να ζητήσουν δικαιώματα ελεύθερης συνδικαλιστικής οργάνωσης από την κυβέρνησή τους, ενώ οι αμερικανοί εργαζόμενοι μπορεί να ζητήσουν από τη δική τους κυβέρνηση να επιβάλει τέλη προστατευτικού χαρακτήρα.

Παρότι η οικονομία κάθε εθνικού κράτους χωριστά είναι σημαντική, και παρότι η πολιτική δράση –σχεδόν στο σύνολό της– λαμβάνει χώρα σ' αυτό το επίπεδο, η παγκοσμιοποίηση είναι μια ολοένα ισχυρότερη δύναμη που επηρεάζει τα πάντα, από το επίπεδο του εισοδήματος, τις προοπτικές απασχόλησης και την έκταση των γνώσεων και της πληροφόρησής μας, μέχρι το κόστος των αγαθών που αγοράζουμε καθημερινά και τη διαθεσιμότητα νωπών φρούτων στην καρδιά του χειμώνα. Επιπλέον, η παγκοσμιοποίηση εισάγει νέους κανόνες στο παιχνίδι μέσω των υπό διαμόρφωση διεργασιών της παγκόσμιας διακυβέρνησης, όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, η θέσπιση περιορισμών στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα ή η πάταξη της φοροδιαφυγής σε διεθνές επίπεδο.

Είναι, επομένως, καιρός να εξετάσουμε την εισοδηματική ανισότητα όχι μόνο ως εθνικό φαινόμενο, όπως γίνεται εδώ κι έναν αιώνα, αλλά ως παγκόσμιο. Αυτό οφείλεται εν μέρει στην απλή περιέργεια (γνώρισμα που εκτιμούσε ιδιαίτερος ο Άνταμ Σμιθ) – το μόνιμο ενδιαφέρον για το πώς ζουν οι άλλοι άνθρωποι, έξω από τη χώρα μας. Ωστόσο, πέρα απ' την «απλή» περιέργεια,

η ενημέρωση όσον αφορά τη ζωή και τα εισοδήματα των άλλων μπορεί να εξυπηρετήσει και πιο πρακτικούς σκοπούς: μπορεί να μας βοηθήσει να αξιολογήσουμε τι θα αγοράσουμε ή θα πουλήσουμε και πού, να μάθουμε πώς γίνονται κάποια πράγματα με καλύτερο και πιο αποδοτικό τρόπο, να αποφασίσουμε πού θα μεταναστεύσουμε. Ή μπορεί να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση που αποκτήσαμε για το πώς γίνονται ορισμένα πράγματα αλλού, έτσι ώστε να επαναδιαπραγματευτούμε τον μισθό μας με τον εργοδότη, να διαμαρτυρηθούμε για την υπερβολική καπνίλα απ' τα τσιγάρα ή να ζητήσουμε από τον σερβιτόρο να μας ετοιμάσει τα αποφάγια σε πακέτο για το σπίτι (συνήθεια που έχει εξαπλωθεί από χώρα σε χώρα).

Ένας δεύτερος λόγος για τον οποίο εστιάζουμε την προσοχή μας στην παγκόσμια ανισότητα είναι γιατί τώρα μπορούμε να το κάνουμε: εδώ και μία δεκαετία περίπου, έχουμε στη διάθεσή μας, για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, τα δεδομένα που απαιτούνται για να εκτιμήσουμε και να συγκρίνουμε το εισοδηματικό επίπεδο των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο.

Όμως ο πιο σημαντικός λόγος –όπως είμαι βέβαιος ότι θα συμφωνήσει ο αναγνώστης αυτού του βιβλίου– είναι ότι η μελέτη της παγκόσμιας ανισότητας των δύο προηγούμενων αιώνων, και ιδίως της προηγούμενης 25ετίας, μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τι αλλαγές έχουν γίνει στον κόσμο, αρκετές φορές εκ βάθρων. Οι διαφοροποιήσεις στην παγκόσμια ανισότητα αντανακλούν την οικονομική (και συχνά πολιτική) άνοδο, στασιμότητα και παρακμή των διαφόρων χωρών, μεταβολές στα επίπεδα ανισότητας στο εσωτερικό τους και μεταβάσεις από ένα κοινωνικό σύστημα, ή πολιτικό καθεστώς, σε ένα άλλο. Η άνοδος της Δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση άφησε το δικό της αποτύπωμα στην παγκόσμια ανισότητα, εντείνοντάς την. Πιο πρόσφατα, εξίσου σημαντικό αντίκτυπο είχε η ταχεία οικονομική μεγέθυνση χωρών της Ασίας, φαινόμενο που περιορίσε την παγκόσμια ανισότητα. Τα δε εθνικά επίπεδα ανισότητας, είτε αυξάνονταν στην Αγγλία κατά την πρώιμη βιομηχανική περίοδο είτε μειώνονταν στην Κίνα και στις Ηνωμένες Πολιτείες τις τελευταίες δεκαετίες, είχαν επίσης παγκόσμιες επιπτώσεις. Η μελέτη της παγκόσμιας ανισότητας ουσιαστικά ισοδυναμεί με τη μελέτη της οικονομικής ιστορίας του πλανήτη μας.

Το βιβλίο ξεκινά με την περιγραφή και την ανάλυση των σημαντικότερων μεταβολών που έχουν σημειωθεί στην κατανομή του εισοδήματος παγκοσμίως από το 1988, με βάση δεδομένα ερευνών σε νοικοκυριά. Το 1988 είναι μια βολική αφετηρία, επειδή συμπίπτει σχεδόν απόλυτα με την πτώση του Τείχους του Βερολίνου και την επανένταξη των τότε κομμουνιστικών οικονομιών στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Ελάχιστα χρόνια νωρίτερα είχε λάβει χώρα μια παρόμοια επανένταξη: της Κίνας. Οι δύο αυτές πολιτικές αλλαγές δεν είναι άσχετες με τη σχετική αφθονία ερευνών σε νοικοκυριά, οι οποίες αποτε-

λούν την κύρια πηγή άντλησης πληροφοριών σχετικά με τις μεταβολές στην παγκόσμια ανισότητα. Το Κεφάλαιο 1, συγκεκριμένα, τεκμηριώνει (1) την άνοδο της «παγκόσμιας μεσαίας τάξης», όπως θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε, η οποία εν πολλοίς εντοπίζεται στην Κίνα και σε άλλες χώρες της «αναδύομενης Ασίας», (2) τη στασιμότητα κάποιων ομάδων του πλούσιου κόσμου, οι οποίες είναι ευκατάστατες σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά θεωρούνται μεσαίας ή χαμηλής τάξης σε εθνικό επίπεδο, και (3) την ανάδειξη μιας παγκόσμιας πλουτοκρατίας. Αυτά τα τρία αξιοσημείωτα φαινόμενα του τελευταίου τετάρτου του 20ού αιώνα εγείρουν αρκετά σημαντικά πολιτικά ερωτήματα όσον αφορά το μέλλον της δημοκρατίας, με τα οποία θα ασχοληθώ στο Κεφάλαιο 4. Ωστόσο, προτού στοχαστούμε για το μέλλον, επιστρέφουμε στο παρελθόν για να κατανοήσουμε πώς εξελίχθηκε η παγκόσμια ανισότητα σε βάθος χρόνου.

Η παγκόσμια ανισότητα, δηλαδή η εισοδηματική ανισότητα ανάμεσα στους πολίτες του κόσμου, μπορεί τυπικά να θεωρηθεί ως το άθροισμα όλων των εθνικών ανισοτήτων συν το άθροισμα όλων των διαφορών στα μέσα εισοδήματα μεταξύ χωρών. Η πρώτη συνιστώσα αφορά την ανισότητα εισοδήματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών Αμερικανών, πλούσιων και φτωχών Μεξικανών κ.ο.κ. Η δεύτερη συνιστώσα αφορά τις εισοδηματικές διαφορές μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Μεξικού, Ισπανίας και Μαρόκου κ.ο.κ., για όλες τις χώρες στον κόσμο. Στο Κεφάλαιο 2 εξετάζουμε τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών και στο Κεφάλαιο 3 τις ανισότητες μεταξύ χωρών.

Στο Κεφάλαιο 2 αξιοποιώ μακροχρόνια ιστορικά δεδομένα για την εισοδηματική ανισότητα, σε ορισμένες περιπτώσεις ανατρέχοντας ακόμη και στον Μεσαίωνα, προκειμένου να αναδιατυπώσω την υπόθεση του Kuznets, το πιο αξιόπιστο εργαλείο όσον αφορά τα οικονομικά της ανισότητας. Σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, που διατυπώθηκε από τον νομπελίστα οικονομολόγο Simon Kuznets τη δεκαετία του 1950, καθώς οι χώρες εκβιομηχανίζονται και τα μέσα εισοδήματα αυξάνονται, η ανισότητα αρχικά αυξάνεται και κατόπιν μειώνεται, με αποτέλεσμα, όταν αναπαρίσταται γραφικά το επίπεδο ανισότητας ως προς το εισόδημα να προκύπτει μια καμπύλη σε σχήμα αντεστραμμένου U. Πρόσφατα, η υπόθεση Kuznets κρίθηκε ανεπαρκής λόγω της αδυναμίας της να εξηγήσει ένα νέο φαινόμενο που παρατηρείται στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε άλλες πλούσιες χώρες: η εισοδηματική ανισότητα, που έβαινε μειούμενη σε μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα, πρόσφατα βρίσκεται πάλι σε άνοδο. Αυτό δύσκολα συμβιβάζεται με τον αρχικό ορισμό της υπόθεσης Kuznets: η ανισότητα δεν θα έπρεπε να έχει αυξηθεί στον πλούσιο κόσμο.

Για να εξηγήσω αυτή την πρόσφατη ανοδική τάση της ανισότητας, καθώς και τις μετατοπίσεις της ανισότητας στο παρελθόν, ανατρέχοντας στην περίοδο πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση, εισάγω την έννοια των κυμάτων

ή κύκλων Kuznets. Τα κύματα Kuznets μπορούν όχι μόνο να εξηγήσουν ικανοποιητικά την πρόσφατη τάση αύξησης της ανισότητας, αλλά και να χρησιμοποιηθούν για να προβλεφθεί η μελλοντική πορεία της ανισότητας σε πλούσιες χώρες, όπως οι ΗΠΑ, ή χώρες μεσαίου εισοδήματος, όπως η Κίνα και η Βραζιλία. Διακρίνω τους κύκλους Kuznets σε εκείνους που έχουν εφαρμογή σε χώρες με στάσιμα εισοδήματα (πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση) και σε εκείνους που έχουν εφαρμογή σε χώρες με αυξανόμενα, σε σταθερή βάση, μέσα εισοδήματα (σύγχρονη εποχή). Κάνω διάκριση ανάμεσα σε δύο είδη δυνάμεων που επιδρούν πτωτικά στην ανισότητα: στις «κακοήθεις» δυνάμεις (πόλεμοι, φυσικές καταστροφές, επιδημίες) και στις «καλοήθεις» (διεύρυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, αύξηση κοινωνικών μεταβιβάσεων, προοδευτική φορολόγηση). Δίνω, επίσης, έμφαση στον ρόλο των πολέμων, οι οποίοι μπορεί ενίοτε να προκαλούνται από υψηλό βαθμό εγχώριας ανισότητας, ανεπαρκή συνολική ζήτηση και αναζήτηση νέων πηγών κέρδους, που προϋποθέτουν τον έλεγχο άλλων χωρών. Οι πόλεμοι μπορεί να μειώνουν την ανισότητα, αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι, δυστυχώς, μπορεί επίσης να μειώσουν το μέσο εισόδημα.

Στο Κεφάλαιο 3 η προσοχή επικεντρώνεται σε διαφορές στο μέσο εισόδημα μεταξύ χωρών. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι, για πρώτη φορά από την έναρξη της Βιομηχανικής Επανάστασης, πριν από δύο αιώνες, βασικός μοχλός της παγκόσμιας ανισότητας δεν είναι η αύξηση των διαφορών ανάμεσα στις διάφορες χώρες. Η αύξηση του μέσου εισοδήματος στις χώρες της Ασίας έχει οδηγήσει σε πραγματική μείωση στις διαφορές μεταξύ χωρών. Αν συνεχιστεί αυτή η τάση οικονομικής σύγκλισης, δεν θα σημειωθεί μόνο συρρίκνωση της παγκόσμιας ανισότητας αλλά, εμμέσως, θα αποκτήσουν σχετικά μεγαλύτερη σημασία οι ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών. Σε καμιά πενήντα χρόνια ίσως επανέλθουμε στην κατάσταση που επικρατούσε στις αρχές του 19ου αιώνα, τότε που η παγκόσμια ανισότητα οφειλόταν ως επί το πλείστον σε εισοδηματικές διαφορές μεταξύ πλούσιων και φτωχών Βρετανών, πλούσιων και φτωχών Ρώσων, ή πλούσιων και φτωχών Κινέζων, και όχι τόσο στο γεγονός ότι τα μέσα εισοδήματα στη Δύση ήταν μεγαλύτερα από τα μέσα εισοδήματα στην Ασία. Ένας τέτοιος κόσμος θα είναι πολύ οικείος σε οποιονδήποτε αναγνώστη του Καρλ Μαρξ και, μάλιστα, σε οποιονδήποτε αναγνώστη της κλασικής ευρωπαϊκής οικονομικής βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα. Αλλά δεν είμαστε εκεί ακόμη. Ο σημερινός κόσμος εξακολουθεί να είναι ένας κόσμος στον οποίο ο τόπος που γεννηθήκαμε ή ζούμε έχει τεράστια σημασία και ενδεχομένως προσδιορίζει έως και τα 2/3 του εισοδήματος που θα αποκτήσουμε σε όλη μας τη ζωή. Το πλεονέκτημα που απολαμβάνουν όσοι έχουν γεννηθεί στις πιο πλούσιες χώρες το ονόμασα «πρόσοδο ιθαγένειας». Στο τέλος του Κεφαλαίου 3 ξεετάζω τη σημασία της, και τις επιπτώσεις της σε επίπεδο πολιτικής

φιλοσοφίας και σε πρακτικό επίπεδο: την πιεστική ανάγκη για μετανάστευση σε άλλη χώρα, σε αναζήτηση υψηλότερου εισοδήματος.

Αφού θα έχουμε εξετάσει τις επιμέρους συνιστώσες της παγκόσμιας ανισότητας, θα επιστρέψουμε στην εξέτασή της ως συνόλου. Στο Κεφάλαιο 4 αναλύω την πιθανή εξέλιξη της παγκόσμιας ανισότητας στον 21ο και τον 22ο αιώνα. Αποφεύγω τις φαινομενικά ακριβείς προβλέψεις, διότι στην πραγματικότητα είναι απατηλές: γνωρίζουμε ότι τις περισσότερες φορές ακόμα και οι πιο στοιχειώδεις προβλέψεις για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των χωρών δεν αξίζουν ούτε το χαρτί όπου είναι γραμμένες. Είναι προτιμότερο, πιστεύω, να προσπαθήσουμε να απομονώσουμε τις κύριες δυνάμεις (την εισοδηματική σύγκλιση και τα κύματα Kuznets) που διαμορφώνουν σήμερα τα εισοδήματα χωρών και ατόμων, και να δούμε πού μπορεί να μας βγάλουν στο μέλλον. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, ωστόσο, πως όταν κάνουμε τέτοιες προβλέψεις συχνά κινούμαστε στην περιοχή της εικασίας.

Όσο έγραφα το Κεφάλαιο 4, ανέτρεξα σε κάποια δημοφιλή βιβλία των δεκαετιών του 1970 και του 1980, που προσπαθούσαν να προβλέψουν το μέλλον προβάλλοντας σε αυτό τις εκάστοτε τάσεις. Μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση το πόσο χρονοπαγή ήταν, λες και δεν ήταν εγκλωβισμένα μόνο στον χώρο (τον τόπο ή τη χώρα όπου είχαν γραφτεί), αλλά κυρίως στον χρόνο κατά τον οποίο γράφτηκαν.

Στο τέλος τού *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*, ο Μαρσέλ Προυστ θαυμάζει τον τρόπο με τον οποίο οι ηλικιωμένοι φαίνονται σαν να αγγίζουν, με τη δική τους προσωπικότητα, τις πολύ διαφορετικές εποχές που έχουν ζήσει. Ή, όπως γράφει ο Nirad Chaudhuri στον 2ο τόμο της υπέροχης αυτοβιογραφίας του (*Thy Hand, Great Anarch!*), δεν είναι απίθανο να έχει δει κανείς στη διάρκεια της ζωής του τόσο το ζενίθ όσο και το ναδίρ ενός πολιτισμού – το μεγαλείο της Ρώμης την εποχή του Μάρκου Αυρηλίου και τη στιγμή που η Αγορά της είχε εγκαταλειφθεί στα πρόβατα που έβοσκαν. Ίσως όσο μεγαλώνουμε να αποκτούμε κάποια σοφία, αλλά και την ικανότητα να συγκρίνουμε διαφορετικές εποχές, κάτι που θα μπορούσε να μας δώσει μια καλύτερη εικόνα του μέλλοντος. Όμως καμιά τέτοια σοφία δεν μπορούσα να διακρίνω στα γραπτά των προ τριακονταετίας ή τεσσαρακονταετίας σημαντικών συγγραφέων. Είχα την εντύπωση ότι κάποιοι συγγραφείς που είχαν γράψει πριν από έναν αιώνα, ή και ακόμα νωρίτερα, είχαν προβλέψει καλύτερα τα σημερινά διλήμματα από εκείνους που χρονικά βρίσκονταν πλησιέστερα σε εμάς. Μήπως αυτό συνέβαινε γιατί ο κόσμος άλλαξε εντυπωσιακά στα τέλη της δεκαετίας του 1980, με την άνοδο της Κίνας (την οποία δεν είχε προβλέψει κανένας συγγραφέας της δεκαετίας του 1970) και την κατάρρευση του κομμουνισμού (την οποία, ομοίως, κανένας δεν θεώρησε ποτέ πιθανή); Μπορούμε, άραγε, να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο να συμβούν παρόμοια απροσδόκητα γεγονότα τις επόμενες

δεκαετίες; Δεν νομίζω. Παρ' όλα αυτά ελπίζω, αν και μόνο βέβαιος δεν είμαι, πως τούτη η σοφία για την οποία κάνουν λόγο ο Προυστ και ο Chaudhuri, και η οποία αποκτάται με την ηλικία, ίσως να είναι πιο εμφανής σε όποιον διαβάσει αυτό το βιβλίο 30 ή 40 χρόνια από σήμερα.

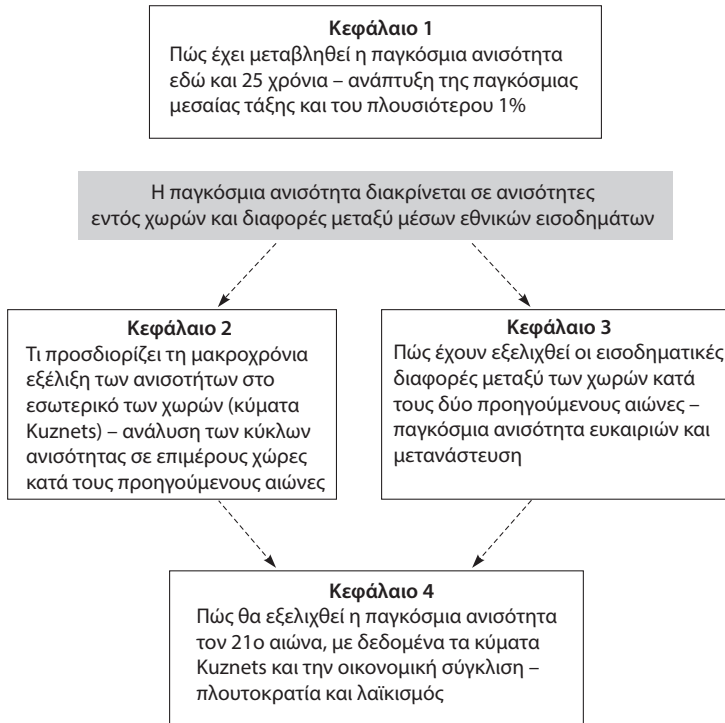
Κλείνω το Κεφάλαιο 4 με μια ανάλυση των τριών σημαντικών πολιτικών διλημμάτων που αντιμετωπίζουμε σήμερα: (1) Πώς θα χειριστεί η Κίνα τις αυξανόμενες προσδοκίες του πληθυσμού της για πολιτική συμμετοχή και δημοκρατία; (2) Πώς θα διαχειριστούν οι πλούσιες χώρες τις –ενδεχομένως αρκετές– δεκαετίες μηδενικής εισοδηματικής ανάπτυξης που προβλέπονται για τις μεσαίες τάξεις τους; και (3) Άραγε, η άνοδος του πλουσιότερου 1% σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο θα οδηγήσει σε πολιτικά καθεστάτα πλουτοκρατίας ή –σε μια προσπάθεια να εξευμενιστούν οι «χαμένοι» της παγκοσμιοποίησης– στον λαϊκισμό;

Στο τελευταίο κεφάλαιο επανεξετάζω τα κύρια επιχειρήματα του βιβλίου, καταλήγω στα βασικά του διδάγματα και διατυπώνω προτάσεις ζωτικής, πιστεύω, σημασίας για τη μείωση της εγχώριας και παγκόσμιας ανισότητας σ' αυτόν τον αιώνα και στον επόμενο. Σε ό,τι αφορά τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών, υποστηρίζω ότι η προσοχή πρέπει να επικεντρωθεί μάλλον στην εξίσωση της ιδιοκτησίας κεφαλαίου και του μορφωτικού επιπέδου, παρά στη φορολόγηση του τρέχοντος εισοδήματος. Σε ό,τι αφορά την παγκόσμια ανισότητα, υποστηρίζω ότι πρέπει να επιταχυνθούν οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης για τις φτωχότερες χώρες (άποψη διόλου αμφιλεγόμενη) και ότι θα πρέπει να περιοριστούν τα εμπόδια στη μετανάστευση (άποψη ίσως πιο αμφιλεγόμενη). Το κεφάλαιο διαιρείται σε δέκα σκέψεις πάνω στην παγκοσμιοποίηση και την ανισότητα, οι οποίες είναι μάλλον εικολογικές και, σε αντίθεση με το υπόλοιπο βιβλίο, βασίζονται περισσότερο στις προσωπικές μου απόψεις παρά σε συγκεκριμένα δεδομένα.

Ίσως ο καλύτερος τρόπος για να καταλάβουμε την οργάνωση του βιβλίου και να εκτιμήσουμε τη συμμετρία του είναι μέσω ενός σχηματικού διαγράμματος των βασικών κεφαλαίων (Διάγραμμα Ε.1).

Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ο αναγνώστης (αν έχει τυπωμένο αντίτυπο του βιβλίου ή δει τον συνολικό αριθμό λέξεων σ' ένα ηλεκτρονικό αντίτυπο), το βιβλίο είναι σχετικά μικρό. Έχει κάμποσα διαγράμματα, ωστόσο ελπίζω ότι είναι ευκολονόητα κι ότι θα βοηθήσουν τον αναγνώστη να διαμορφώσει μια νοερή εικόνα των κύριων σημείων του. Πρόκειται για ένα βιβλίο που, όπως πιστεύω, μπορεί να διαβαστεί και να εκτιμηθεί εξίσου εύκολα από ειδικούς κι από το ευρύ κοινό, ενημερωμένο και μη (όσο αμφίβολο κι αν είναι ότι θα κατέτασσε κανείς τον εαυτό του στη δεύτερη κατηγορία).

Οφείλω στον αναγνώστη μια εξήγηση για το πώς χρησιμοποίησα τις αντωνυμίες στο βιβλίο. Περνάω πολύ συχνά από το πρώτο πληθυντικό (*εμείς*) στο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ε.1 Σχηματική απεικόνιση του βιβλίου Παγκόσμια ανισότητα

πρώτο ενικό πρόσωπο (εγώ). Γενικά, χρησιμοποιώ το πρώτο πληθυντικό όπως κάνουν συνήθως οι συγγραφείς – όποτε θεωρώ ότι εκφράζω μια άποψη την οποία συμμερίζεται σημαντικό ποσοστό οικονομολόγων, κοινωνικών επιστημόνων, αναγνώστων περιοδικών κ.λπ. Προφανώς δεν υιοθετούν αυτή την άποψη όλοι όσους εννοώ όταν κάνω αναφορές σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Έχω επίγνωση του γεγονότος ότι αποδίδω απόψεις σε μεγάλες ομάδες ανθρώπων, όπως έχω επίγνωση και του ρευστού χαρακτήρα κάθε ομάδας. Προσπαθώ όμως να διαχωρίζω το *εμείς* από το *εγώ* που χρησιμοποιώ όταν θέλω να τονίσω ότι κάποιες απόψεις, αποφάσεις, ιδέες ή ορολογίες είναι δικές μου. Έτσι, για να δώσω ένα παράδειγμα, «εμείς» (δηλαδή οι οικονομολόγοι που ασχολούνται με την ανισότητα) μπορεί να πιστεύουμε πως η υπόθεση Kuznets έχει χάσει το κύρος της γιατί δεν μπόρεσε να προβλέψει την πρόσφατη άνοδο της εισοδηματικής ανισότητας στις πλούσιες χώρες, αλλά «εγώ» έχω προσπαθήσει να την αναπροσδιορίσω και να την αναδιατυπώσω εδώ, έτσι ώστε, στο μέλλον, «εμείς» να είναι δυνατό να αλλάξουμε άποψη για τη χρησιμότητά της. Όμως έχω πολύ δρόμο να διανύσω προτού αυτό το «εγώ» γίνει «εμείς».

Αναθέτω τώρα στον αναγνώστη το καθήκον –ή του προσφέρω τη χαρά– να κάνει το πρώτο βήμα στον δρόμο για τη μελέτη της παγκόσμιας ανισότητας, και ίσως τελικά της παγκόσμιας διακυβέρνησης και του κόσμου ως ενιαίου συνόλου.

1

Η άνοδος της παγκόσμιας μεσαίας τάξης και της παγκόσμιας πλουτοκρατίας

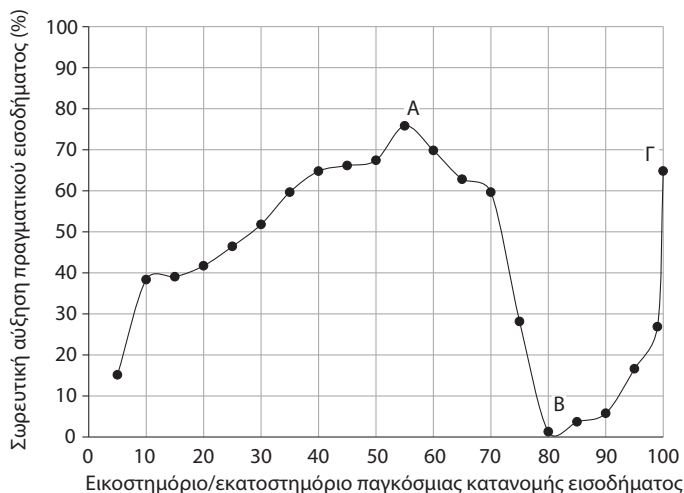
Οι αμοιβαίες συναλλαγές μεταξύ εθνών εκτείνονται απ' άκρου εις άκρον της υφελίου, σε βαθμό που να μπορεί κανείς σχεδόν να πει ότι ο κόσμος είναι μια ενιαία πόλη, στην οποία διεξάγεται μια μόνιμη εμποροπανήγυρη που περιλαμβάνει όλα τα εμπορεύματα, έτσι ώστε, μέσω του χρήματος, κάθε άνθρωπος να μπορεί να αποκτή και να απολαμβάνει εντός της οικίας του κάθε τι που παράγεται από τη γη, τα ζώα και την ανθρώπινη εργατικότητα.

— GEMINIANO MONTANARI (1683)

Ποιοι ωφελήθηκαν από την παγκοσμιοποίηση;

Τα οφέλη από την παγκοσμιοποίηση δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένα.

Το Διάγραμμα 1.1 απεικονίζει πώς έχουν ακριβώς τα πράγματα. Παριστώντας γραφικά την ποσοστιαία αύξηση του εισοδήματος ως προς το αρχικό εισόδημα, μπορούμε να δούμε ποιες εισοδηματικές ομάδες ωφελήθηκαν περισσότερο τις προηγούμενες δεκαετίες. Ο οριζόντιος άξονας παρουσιάζει τα εκατοστημόρια της κατανομής εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία ξεκινά από τους φτωχότερους ανθρώπους στον κόσμο στα αριστερά και φτάνει στους πλουσιότερους (το «πλουσιότερο 1% παγκοσμίως») στο δεξιό άκρο. (Η κατάταξη των ανθρώπων γίνεται με βάση το μετά από φόρους κατά κεφαλήν εισόδημα των νοικοκυριών, εκφρασμένο σε δολάρια ίσης αγοραστικής δύναμης· για λεπτομέρειες σχετικά με το πώς γίνονται οι συγκρίσεις εισοδήματος μεταξύ χωρών, βλ. Παρέκβαση 1.1.)¹ Ο κατακόρυφος άξονας παρουσιάζει τη σωρευτική αύξηση του πραγματικού εισοδήματος (δηλαδή του αποπληθωρισμένου και αναπροσαρμοσμένου με βάση τις διαφορές στα επίπεδα τιμών εισοδήματος) από το 1988 μέχρι το 2008. Η 20ετία αυτή συμπίπτει σχεδόν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1 Σχετική αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος ως προς το επίπεδο του παγκόσμιου εισοδήματος, 1988-2008

Το διάγραμμα παρουσιάζει τη σχετική (ποσοστιαία) αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών (μετρημένου σε διεθνή δολάρια 2005) από το 1988 μέχρι το 2008, σε διαφορετικά σημεία της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος (ξεκινά από το φτωχότερο παγκόσμιο εικοστημόριο, στο 5, και φθάνει στο πλουσιότερο παγκόσμιο εκατοστημόριο, στο 100). Η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος ήταν μεγαλύτερη μεταξύ των ατόμων που βρίσκονται περί το 50ό εκατοστημόριο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος (τον διάμεσο, στο σημείο A) και μεταξύ των πλουσιότερων ατόμων (του πλουσιότερου 1%, στο σημείο Γ). Ήταν χαμηλότερη μεταξύ όσων βρίσκονται γύρω από το 80ό εκατοστημόριο παγκοσμίως (σημείο B), οι περισσότεροι από τους οποίους ανήκουν στην κατώτερη μεσαία τάξη των πλούσιων χωρών. Πηγή δεδομένων: Lakner & Milanović (2015)

επακριβώς με το διάστημα που μεσολάβησε από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου μέχρι την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση. Καλύπτει την περίοδο που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε «υψηλή παγκοσμιοποίηση», περίοδο κατά την οποία μπήκαν στη σφαίρα της αλληλεξαρτώμενης παγκόσμιας οικονομίας πρώτα η Κίνα, με πληθυσμό άνω του ενός δισεκατομμυρίου κατοίκους, και κατόπιν οι οικονομίες κεντρικού σχεδιασμού της Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης, με περίπου μισό δισεκατομμύριο κατοίκους. Εδώ μπορεί να συμπεριληφθεί ακόμα και η Ινδία αφού, χάρη στις μεταρρυθμίσεις των αρχών της δεκαετίας του 1990, η οικονομία της αύξησε τον βαθμό ενσωμάτωσής της στην παγκόσμια. Την περίοδο αυτή σημειώθηκε επίσης η επανάσταση των επικοινωνιών, η οποία επέτρεψε στις επιχειρήσεις να μετεγκαθιστούν εργοστάσια σε μακρινές χώρες, όπου μπορούν να επωφελούνται από τη φθηνή εργασία αλλά να διατηρούν πάντα τον έλεγχο. Έτσι

προέκυψε η διπλή σύμπτωση από τη μια του ανοίγματος των «περιφερειακών» αγορών και από την άλλη της δυνατότητας των χωρών του πυρήνα να απασχολούν εργατικό δυναμικό από τις χώρες της περιφέρειας *επιτόπου*. Από πολλές απόψεις, τα χρόνια που προηγήθηκαν της χρηματοπιστωτικής κρίσης χαρακτηρίζονταν από τον μεγαλύτερο βαθμό παγκοσμιοποίησης στην ανθρώπινη ιστορία.²

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 1.1 Από πού προέρχονται τα δεδομένα για τις παγκόσμιες κατανομές εισοδήματος;

Σε ό,τι αφορά τα ανά τον κόσμο ατομικά εισοδήματα, δεν υπάρχει κάποια παγκόσμια εμβέλεια έρευνα σε νοικοκυριά. Ο μόνος τρόπος για να δημιουργηθεί μια παγκόσμια κατανομή εισοδήματος είναι να συνδυαστούν όσο το δυνατόν περισσότερες εθνικές έρευνες πάνω σε νοικοκυριά. Στο πλαίσιο των ερευνών αυτών επιλέγεται ένα τυχαίο δείγμα νοικοκυριών, στα οποία τίθενται διάφορες ερωτήσεις που αφορούν δημογραφικά δεδομένα (ηλικία, φύλο και άλλα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων), τον τόπο (πού διαμένει το νοικοκυριό, μεταξύ άλλων και σε ποια επαρχία, αν πρόκειται για αγροτική ή αστική περιοχή κ.ο.κ.), και –το σημαντικότερο σε ό,τι αφορά τους δικούς μας σκοπούς– τις πηγές και τα μεγέθη του εισοδήματος και της κατανάλωσης των νοικοκυριών. Τα εισοδηματικά δεδομένα συμπεριλαμβάνουν μισθούς, εισόδημα από αυτοαπασχόληση, εισόδημα από την ιδιοκτησία περιουσιακών στοιχείων (τόκους, μερίσματα, μισθώματα), εισόδημα από παραγωγή για ιδιοκατανάλωση του νοικοκυριού (κάτι πολύ συνηθισμένο σε φτωχότερες και λιγότερο εμπορευματοποιημένες οικονομίες, όπου τα νοικοκυριά παράγουν τα ίδια την τροφή τους), κοινωνικές μεταβιβάσεις (κρατικές συντάξεις, επιδόματα ανεργίας) και ποσά που αφαιρούνται από το εισόδημα, όπως οι άμεσοι φόροι. Τα δεδομένα κατανάλωσης καλύπτουν τα χρήματα που δαπανώνται για οτιδήποτε, από τρόφιμα και στέγαση μέχρι ψυχαγωγία και υπηρεσίες εστίασης.

Οι έρευνες σε νοικοκυριά είναι η μοναδική πηγή εξατομικευμένης και λεπτομερούς πληροφόρησης σχετικά με τα εισοδήματα και τις δαπάνες, η οποία να καλύπτει ολόκληρη την κατανομή, από τους πολύ πλούσιους μέχρι τους πολύ φτωχούς. Αντιθέτως, τα δεδομένα από δημοσιονομικές πηγές, όπως τα φορολογικά μητρώα, γενικά περιλαμβάνουν μόνο τα νοικοκυριά των πιο ευκατάστατων ανθρώπων, δηλαδή όσων πληρώνουν φόρους εισοδήματος. Υπάρχουν πλήθος τέτοια νοικοκυριά στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά ελάχιστα στην Ινδία. Κατά συνέπεια, από τα δημοσιονομικά δεδομένα είναι αδύνατον να προκύψει κάποια παγκόσμια κατανομή του εισοδήματος.

Το μέγεθος των ερευνών πάνω σε νοικοκυριά ποικίλλει. Ορισμένες είναι μεγάλες γιατί και η χώρα είναι μεγάλη: η Indian National Sample Survey περιλαμβάνει τουλάχιστον 100.000 νοικοκυριά ή πάνω από μισό εκατομμύριο άτομα· η US Current Population Survey περιλαμβάνει πάνω από 200.000 άτομα. Αντίθετα, πολλές έρευνες είναι μικρές, καθώς κα-

λύπτουν γύρω στους 10.000-15.000 ανθρώπους. Παρόλο που αυτά τα δεδομένα έρευνας ερωτηματολογίου δεν ήταν ποτέ άμεσα διαθέσιμα, πρόσφατα έχουν γίνει πιο εύκολα προσβάσιμα από τους ερευνητές. Παραδείγματος χάρη, στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, έρευνες ερωτηματολογίου όχι μόνο διεξάγονταν σε σχετικά λίγες χώρες, αλλά και σπανίως οι ερευνητές είχαν πρόσβαση σε «μικροδεδομένα» (δηλαδή δεδομένα για επιμέρους νοικοκυριά, τα οποία παρουσιάζονται ανώνυμα ώστε να προστατεύεται η εμπιστευτικότητα). Οι κατανομές εισοδήματος υπολογίζονταν με τη χρήση των πολλοστημορίων εισοδήματος που ανακοίνωναν οι κυβερνήσεις (π.χ. τόσα νοικοκυριά με εισοδήματα από Χ έως Ψ δολάρια). Πιο πρόσφατα, οι στατιστικές υπηρεσίες άρχισαν να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη διαφάνεια και έχει βελτιωθεί η επεξεργασία μεγάλων συνόλων δεδομένων, με αποτέλεσμα σχεδόν όλα τα δεδομένα να είναι διαθέσιμα σε μικρο-επίπεδο, με μοναδική αξιωσημείωτη εξαίρεση την Κίνα. Αυτό προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στους ερευνητές: μπορούν να αναπροσδιορίζουν το εισόδημα ή την κατανάλωση έτσι ώστε να είναι δυνατή η σύγκρισή τους από χώρα σε χώρα, ή να παράγουν κριτήρια ανισότητας που βασίζονται σε νοικοκυριά, σε άτομα ή στις λεγόμενες «ισοδύναμες μονάδες» (στις οποίες λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι τα μεγαλύτερα νοικοκυριά απολαμβάνουν κάποιες οικονομίες κλίμακας: δηλαδή δεν χρειάζονται ανάλογη αύξηση του εισοδήματος για να είναι εξίσου ευκατάστατα με τα μικρότερα νοικοκυριά). Καμία από αυτές τις προσαρμογές δεν είναι εφικτή δίχως πρόσβαση σε μικροδεδομένα.

Οι κύριες πηγές τέτοιου είδους μικροδεδομένων είναι η Luxembourg Income Study (LIS), που διαθέτει εναρμονισμένα δεδομένα ερευνών (δηλ. ορισμούς εισοδηματικών μεταβλητών που γίνονται όσο το δυνατόν πιο συγκρίσιμοι μεταξύ χωρών) κυρίως από πλούσιες χώρες: η Παγκόσμια Τράπεζα, που καλύπτει πλήθος χωρών και θέτει κάποιες έρευνες στη διάθεση τρίτων ερευνητών, ενώ άλλα δεδομένα είναι διαθέσιμα μόνο στο προσωπικό της: η Social and Economic Database for Latin America and the Caribbean (SEDLAC), που βρίσκεται στο Πανεπιστήμιο του λα Πλάτα στο Μπουένος Άιρες της Αργεντινής: το Economic and Research Forum (ERF), με έδρα το Κάιρο, που περιλαμβάνει έρευνες από τη Μέση Ανατολή. Όλες αυτές οι πηγές βρίσκονται εύκολα στο διαδίκτυο, συχνά όμως η πρόσβαση στα μικροδεδομένα είτε περιορίζεται σε μη εμπορικές χρήσεις τους και σε επιστημονικούς ερευνητές είτε είναι δύσκολη γιατί πρέπει κανείς να γνωρίζει πώς να κατεβάζει τεράστιες βάσεις δεδομένων και να εφαρμόζει στατιστικά προγράμματα. Επιπλέον, σε ό,τι αφορά κάποιες χώρες (π.χ. Ινδία, Ινδονησία και Ταϊλάνδη), παρότι η πρόσβαση στα δεδομένα μπορεί να γίνει απευθείας μέσω των στατιστικών τους υπηρεσιών, η όλη διαδικασία προϋποθέτει έγκριση και μεγάλους χρόνους αναμονής. Έτσι, όσο κι αν η πρόσβαση στα δεδομένα βελτιώνεται, εξακολουθεί να μην είναι εύκολη. Επιπλέον, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι, ακόμη κι αν αίφνης αποκτούσαμε εύκολη πρόσβαση σε όλα τα δεδομένα, εξαιτίας παραγόντων όπως το μέγεθος των αρχείων, οι περίπλοκοι ορισμοί των μεταβλητών, καθώς και ζητήματα συγκρισιμότητας, τα δεδομένα της εισοδηματικής κατανομής δεν θα είναι ποτέ τόσο εύχρηστα όσο κάποια περισσότερο αθροιστικού χαρακτήρα στατιστικά μεγέθη, όπως το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.

Αν, λοιπόν, κάθε χώρα διεξήγε τέτοιου είδους έρευνες σε ετήσια βάση, θα μπορούσαμε, αντιπαραβάλλοντάς τις, να έχουμε ετήσιες εκτιμήσεις της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Ωστόσο, μόνο οι πλούσιες χώρες και οι χώρες μεσαίου εισοδήματος διεξάγουν τακτικές ετήσιες έρευνες, ενώ ακόμα και μεταξύ αυτών των χωρών οι ετήσιες έρευνες αποτελούν κάτι σαν νευτερισμό. Σε πολλές, δε, φτωχές χώρες, ιδίως στην Αφρική, οι έρευνες σε νοικοκυριά γίνονται μόνο εκτάκτως, κατά μέσον όρο κάθε τρία ή τέσσερα χρόνια. Πάρα πολλές χώρες δεν διεξάγουν έρευνες παρά μόνο σε πολύ μακρά χρονικά διαστήματα, είτε γιατί δεν έχουν τα χρήματα ή τη σχετική τεχνογνωσία, είτε γιατί εμπλέκονται σε πολέμους, εμφύλιους και μη. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο συνδυασμός των παγκόσμιων δεδομένων μπορεί να γίνεται μόνο ανά 5ετία περίπου (όπως σε αυτό το κεφάλαιο), ενώ τα δεδομένα επικεντρώνονται γύρω από ένα συγκεκριμένο έτος, το αποκαλούμενο «έτος αναφοράς», και προκύπτουν από έρευνες που έγιναν στο έτος αυτό και σε ένα ή δύο προηγούμενα και επόμενα έτη.

Οι εθνικές έρευνες σε νοικοκυριά αντιπροσωπεύουν τον θεμέλιο δομικό λίθο για τον προσδιορισμό της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Ο δεύτερος δομικός λίθος είναι η μετατροπή των εισοδηματικών ή καταναλωτικών δεδομένων από τα τοπικά νομίσματα σε ένα παγκόσμιο νόμισμα, το οποίο καταρχήν θα πρέπει να έχει παντού την ίδια αγοραστική δύναμη. Γιατί είναι αυτό σημαντικό; Είναι επειδή, για να αποτιμήσουμε τα εισοδήματα των ανθρώπων και να τα καταστήσουμε συγκρίσιμα, πρέπει να λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι τα επίπεδα τιμών διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Επομένως, για να εκφράσουμε το πραγματικό βιοτικό επίπεδο ανθρώπων που ζουν σε πολύ διαφορετικά περιβάλλοντα (χώρες), δεν αρκεί μόνο να μετατρέψουμε τα εισοδήματά τους σ' ένα κοινό νόμισμα, αλλά και να λάβουμε υπόψη μας ότι οι φτωχότερες χώρες έχουν εν γένει χαμηλότερα επίπεδα τιμών. Πιο απλά, η επίτευξη δεδομένου βιοτικού επιπέδου κοστίζει λιγότερο σε μια φτωχή απ' ό,τι σε μια πλουσιότερη χώρα: περισσότερα τρόφιμα θα αγοραστούν με δέκα δολάρια στην Ινδία παρά στη Νορβηγία. Ο δεύτερος δομικός λίθος στηρίζεται σε ένα εγχείρημα που ονομάζεται International Comparison Project (ICP) και διεξάγεται σε μη προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα (οι τελευταίοι τρεις γύροι πραγματοποιήθηκαν το 1993, το 2005 και το 2011). Σκοπός του είναι να συλλεχθούν δεδομένα τιμών από όλες τις χώρες του κόσμου και να χρησιμοποιηθούν για τον υπολογισμό του επιπέδου τιμών κάθε χώρας.

Το ICP είναι η μεγαλύτερη σε μέγεθος εμπειρική μελέτη που έχει διεξαχθεί ποτέ στο πεδίο των οικονομικών. Τελικά προϊόντα του είναι οι λεγόμενες ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ). ΙΑΔ είναι π.χ. η ισοτιμία μεταξύ δολαρίου ΗΠΑ και ινδικής ρουπίας, στην οποία μπορεί κανείς να αγοράσει την ίδια ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών στην Ινδία και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, ας δούμε τα αποτελέσματα για το 2011. Η αγορά είναι συναλλαγματική ισοτιμία διαμορφωνόταν σε 46 ινδικές ρουπίες προς 1 δολάριο ΗΠΑ. Όμως η εκτιμώμενη ΙΑΔ διαμορφωνόταν σε 15 ρουπίες ανά δολάριο. Με άλλα λόγια, αν ζούσες στην Ινδία χρειαζόσουν μόνο 15 ρουπίες για να αγοράσεις την ίδια ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών που κάποιος θα μπορούσε ν' αγοράσει με 1 δολάριο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο λόγος για τον οποίο χρειαζόσουν μόνο 15 (και όχι 46) ρουπίες ήταν ότι το επίπεδο

τιμών στην Ινδία ήταν χαμηλότερο· μπορούμε να πούμε ότι ανερχόταν περίπου στο ένα τρίτο (15/46) του επιπέδου τιμών στις ΗΠΑ.

Εφαρμόζοντας, λοιπόν, αυτές τις ΙΑΔ στα εισοδήματα που προκύπτουν από τις εθνικές έρευνες σε νοικοκυριά, τα εισοδήματα μετατρέπονται σε δολάρια ΙΑΔ (ή διεθνή δολάρια) και έτσι είναι πλέον δυνατές οι συγκρίσεις μεταξύ χωρών. Τούτη η μετατροπή μάς επιτρέπει κατόπιν να υπολογίσουμε την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η παγκόσμια κατανομή εισοδήματος είναι αδύνατον να υπολογιστεί αν δεν ολοκληρωθούν δύο τεράστια κλίμακας εμπειρικά εγχειρήματα: εκατοντάδες εθνικές έρευνες σε νοικοκυριά και κατάρτιση συγκεντρωτικών εθνικών δεικτών τιμών με βάση επιμέρους δεδομένα για τις τιμές.

Τα τόσο μεγάλα εγχειρήματα, ωστόσο, έχουν κι αυτά τα προβλήματά τους. Σε ό,τι αφορά τις έρευνες σε νοικοκυριά, το σημαντικότερο πρόβλημα είναι η ατελής ενσωμάτωση ανθρώπων και από τα δύο άκρα της κατανομής του εισοδήματος: των πολύ φτωχών και των πολύ πλούσιων. Οι πολύ φτωχοί παραλείπονται διότι η επιλογή στο πλαίσιο των ερευνών σε νοικοκυριά γίνεται τυχαία, με βάση τον τόπο διαμονής. Επομένως, δεν περιλαμβάνονται οι άστεγοι ούτε οι ιδρυματοποιημένοι πληθυσμοί (στρατιώτες, φυλακισμένοι και φοιτητές ή εργαζόμενοι που διαμένουν σε κοιτώνες), δηλαδή άνθρωποι εν γένει φτωχοί. Στο άλλο άκρο του φάσματος, οι πλούσιοι συνήθως δηλώνουν εισοδήματα χαμηλότερα από τα πραγματικά (ιδίως εισοδήματα από ακίνητη περιουσία) και –πράγμα ακόμη πιο ανησυχητικό για τους ερευνητές που αναλύουν εισοδηματικά δεδομένα– ενίοτε αρνούνται εντελώς να συμμετάσχουν σε έρευνες. Δύσκολα μπορούμε να αποδείξουμε πώς επηρεάζουν τούτες οι αρνήσεις την κατανομή του εισοδήματος (γιατί προφανώς αγνοούμε το εισόδημα ενός νοικοκυριού που αρνήθηκε να απαντήσει στο ερωτηματολόγιο), αν και μπορούμε να το εκτιμήσουμε με βάση τον τόπο διαμονής όσων αρνούνται να συμμετάσχουν. Έχει υπολογιστεί ότι, εξαιτίας αυτής της μη συμμετοχής, η εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ ενδεχομένως υποεκτιμάται έως και κατά 10% (Mistiaen & Ravallion 2006).

Παρόμοια, ή ακόμη σοβαρότερα, προβλήματα ανακύπτουν σε άλλες χώρες και αναδεικνύονται σε δύο ασυμφωνίες που παρατηρούνται ανάμεσα στις έρευνες σε νοικοκυριά και στα μακροδεδομένα: πρώτον, το εισόδημα και η κατανάλωση που ανακοινώνονται μέσω των ερευνών σε νοικοκυριά δεν ανταποκρίνονται πλήρως στο ιδιωτικό εισόδημα και την κατανάλωση των νοικοκυριών που υπολογίζονται με βάση τα εθνικολογιστικά στοιχεία (δηλαδή τους υπολογισμούς του ΑΕΠ) και, δεύτερον, τα δεδομένα για το ισοζύγιο πληρωμών εμφανίζουν στατιστικές ασυμφωνίες (ονομάζονται σφάλματα και παραλείψεις) εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της μεταφοράς χρημάτων σε φορολογικούς παραδείσους (βλ. Zucman 2013, 2015), κάτι που –για ευνόητους λόγους– είναι μάλλον απίθανο να αναφερθεί στις έρευνες. Κατά συνέπεια, μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ότι οι έρευνες σε νοικοκυριά υποεκτιμούν τον αριθμό των ανθρώπων που είναι φτωχοί (όπως κι αν ορισθεί η φτώχεια) και τον αριθμό των ανθρώπων που είναι πλούσιοι, καθώς και τα εισοδήματά τους. Οι Lakner & Milanović (2013) προσπαθούν να προβούν σε προσαρμογές ώστε να λαμβάνεται υπόψη αυτό το γεγονός σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά κάθε τέτοια προσαρμογή, μολονό-

τι χρήσιμη, εμπεριέχει πολύ μεγάλο βαθμό αυθαιρεσίας, εξαιτίας του απλού γεγονότος ότι δεν ξέρουμε σχεδόν τίποτα για τους ανθρώπους που αρνούνται να συμμετάσχουν στις έρευνες.

Το International Comparison Project πάσχει επίσης από διάφορα προβλήματα. Το πιο γνωστό, για το οποίο δεν υπάρχει θεωρητική λύση, αφορά την αντιστάθμιση ανάμεσα (α) στην «ομοιότητα» των καλαθιών αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση τιμών σε διαφορετικές χώρες και (β) την αντιπροσωπευτικότητα αυτών των καλαθιών. Για να μετρήσουμε διαφορές σε επίπεδα τιμών, στην ιδανική περίπτωση θα θέλαμε να συμπεριλάβουμε στα «καλάθια» όλων των χωρών τα ίδια αγαθά. Αν όμως διαμορφώσουμε τα καλάθια έτσι ώστε να είναι πανομοιότυπα χάνεται η αντιπροσωπευτικότητα, αφού τα βασικά είδη κατανάλωσης δεν είναι τα ίδια σε όλες τις χώρες. Θα μπορούσαμε να πετύχουμε την πλήρη ομοιότητα των καλαθιών αν συγκρίναμε λόγω χάρη τις τιμές του κρασιού, του ψωμιού και του βοδινού κρέατος σε όλες τις χώρες, αλλά μια τέτοια σύγκριση ελάχιστο νόημα θα είχε σε χώρες όπου αυτά τα είδη δεν καταναλώνονται ευρέως (π.χ. εκεί όπου, αντί για τα παραπάνω, ο κόσμος καταναλώνει μπίρα, ρύζι και ψάρια).

Είναι δύσκολο να βρεθεί η άριστη λύση σε τούτο το πρόβλημα, γι' αυτό μερικές φορές η μελέτη ICP φαίνεται να μεροληπτεί προς τη μία κατεύθυνση και κατόπιν να υπεραναπληρώνει το σφάλμα μεροληπτώντας προς την αντίθετη κατεύθυνση. Το αποτέλεσμα είναι ότι τα εκτιμώμενα επίπεδα τιμών χαρακτηρίζονται από υπερβολική μεταβλητότητα (βλ. την εξαιρετική ανάλυση των Deaton [2005] και Deaton & Aten [2014]). Αυτή η μεταβλητότητα ήταν ιδιαίτερα εμφανής στα δεδομένα για τις ασιατικές χώρες των δύο τελευταίων μελετών ICP, του 2005 και του 2011. Όταν τα επίπεδα τιμών στην Κίνα ή την Ινδία, σε σύγκριση με το επίπεδο τιμών στις ΗΠΑ, διαφέρουν κατά 20-30 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ διαδοχικών μελετών ICP, τότε προκύπτουν είτε πολύ υψηλότερα είτε πολύ χαμηλότερα εισοδήματα ΙΑΔ για τις χώρες αυτές, άρα και μεγάλες κυμάνσεις στις εκτιμήσεις της παγκόσμιας ανισότητας. Ευτυχώς, σε ό,τι αφορά τους σκοπούς αυτού του βιβλίου, η συγκεκριμένη μεταβλητότητα επηρεάζει πολύ περισσότερο τα εκτιμώμενα επίπεδα της παγκόσμιας ανισότητας απ' ό,τι τις μεταβολές (ανοδικές ή καθοδικές) της ανισότητας διαχρονικά.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στο κεφάλαιο αυτό προέρχονται από τουλάχιστον 600 έρευνες σε νοικοκυριά, οι οποίες καλύπτουν τουλάχιστον 120 χώρες και πάνω από το 90% του παγκόσμιου πληθυσμού για την περίοδο 1988-2011. (Τα περισσότερα είναι διαθέσιμα στον ιστότοπό μου: <<https://www.gc.cuny.edu/Page-Elements/Academics-Research-Centers-Initiatives/Centers-and-Institutes/Luxembourg-Income-Study-Center/Branko-Milanović,-Senior-Scholar/Datasets>>.) Σε ό,τι αφορά την πιο πρόσφατη περίοδο, μετά το 2000, όλα τα δεδομένα από έρευνες σε νοικοκυριά είναι διαθέσιμα σε μικροεπίπεδο (επίπεδο επιμέρους νοικοκυριού), με την τεράστια εξαίρεση της Κίνας, που δεν δίνει ακόμα στη δημοσιότητα μικροδεδομένα. Όλα τα εισοδήματα εκφράζονται σε τιμές ΙΑΔ (ή διεθνείς) σε δολάρια 2005 και προέκυψαν από τη μελέτη ICP του 2005, εκτός αν γίνεται διαφορετική μνεία. Λεπτομερής ανάλυση των ερευνών σε νοικοκυριά και των ΙΑΔ που χρησιμοποιούνται παρέχεται από τους Lakner & Milanović (2013).

Όμως τα οφέλη, πράγμα ίσως όχι απροσδόκητο σε μια τόσο περίπλοκη διεργασία, ήταν άνισα κατανομημένα, αφού κάποιιοι δεν είχαν κανένα απολύτως όφελος. Στο Διάγραμμα 1.1 επικεντρωνόμαστε σε τρία σημεία ενδιαφέροντος, όπου η αύξηση του εισοδήματος ήταν είτε μέγιστη είτε ελάχιστη. Τα σημεία αυτά ορίζονται ως Α, Β και Γ. Το Α βρίσκεται γύρω από τον διάμεσο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος (ο διάμεσος χωρίζει την κατανομή σε δύο ίσα μέρη, καθένα από τα οποία περιέχει το 50% του πληθυσμού· το ένα μέρος βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση και το άλλο σε χειρότερη κατάσταση από τους ανθρώπους με μέσο εισόδημα). Οι άνθρωποι στο σημείο Α παρουσίαζαν τον υψηλότερο ρυθμό αύξησης πραγματικού εισοδήματος: γύρω στο 80% κατά τη συγκεκριμένη 20ετία. Ο ρυθμός αύξησης, ωστόσο, δεν ήταν υψηλός μόνο για όσους βρίσκονταν κοντά στον διάμεσο, αλλά για μια μεγάλη ομάδα ανθρώπων, που ξεκινούσε απ' όσους βρίσκονταν γύρω από το 40ό παγκόσμιο εκατοστημόριο και έφθανε σε όσους βρίσκονταν γύρω από το 60ό. Πρόκειται, βέβαια, για το 1/5 του παγκόσμιου πληθυσμού.

Ποιοι είναι οι άνθρωποι που ανήκουν σ' αυτή την ομάδα, οι εμφανώς ωφελημένοι από την παγκοσμιοποίηση; Εννέα στις δέκα φορές πρόκειται για ανθρώπους από τις αναδυόμενες οικονομίες της Ασίας, κυρίως την Κίνα, αλλά και την Ινδία, την Ταϊλάνδη, το Βιετνάμ και την Ινδονησία. Δεν πρόκειται για τους πιο πλούσιους κατοίκους αυτών των χωρών, γιατί οι πλούσιοι καταλαμβάνουν υψηλότερη θέση στην παγκόσμια κατανομή εισοδήματος (δηλαδή, βρίσκονται δεξιότερα στο διάγραμμα). Πρόκειται για ανθρώπους που καταλαμβάνουν το μέσο της κατανομής στη χώρα τους αλλά, όπως μόλις είδαμε, και στον κόσμο. Ιδού μερικά παραδείγματα αξιοσημείωτης σωρευτικής αύξησης που βίωσαν αυτές οι μεσαίες εισοδηματικές ομάδες. Τα δύο διάμεσα δεκατημόρια (πέμπτο και έκτο) στις αγροτικές και τις αστικές περιοχές της Κίνας είδαν το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημά τους να πολλαπλασιάζεται επί 3 και επί περίπου 2,2, αντίστοιχα, μεταξύ 1988 και 2008. Στην περίπτωση της Ινδονησίας τα διάμεσα αστικά εισοδήματα σχεδόν διπλασιάστηκαν, ενώ τα αγροτικά εισοδήματα αυξήθηκαν κατά 80%.³ Στο Βιετνάμ και την Ταϊλάνδη (όπου ο πληθυσμός δεν διακρίνεται σε αστικό και αγροτικό) τα πραγματικά εισοδήματα γύρω από τις διάμεσες τιμές υπερδιπλασιάστηκαν.⁴ Αυτές οι ομάδες ήταν κατά κύριο λόγο οι «κερδισμένοι» της παγκοσμιοποίησης μεταξύ 1988 και 2008. Για λόγους ευκολίας τις αποκαλούμε «αναδυόμενη παγκόσμια μεσαία τάξη» – αν και, όπως θα εξηγήσω αργότερα, επειδή εξακολουθούν να είναι σχετικά φτωχές σε σύγκριση με τις μεσαίες τάξεις της Δύσης, δεν θα πρέπει να αποδίδεται στον όρο το ίδιο κύρος (με βάση το εισόδημα και την εκπαίδευση) που συνήθως επιφυλάσσεται για τις μεσαίες τάξεις των πλούσιων χωρών.

Ας περάσουμε τώρα στο σημείο Β. Το πρώτο που παρατηρούμε είναι ότι βρίσκεται δεξιά του σημείου Α, το οποίο σημαίνει ότι οι άνθρωποι στο σημείο

Β είναι πλουσιότεροι από τους ανθρώπους στο σημείο Α. Παρατηρούμε, όμως, και ότι η τιμή του κατακόρυφου άξονα στο σημείο Β είναι σχεδόν μηδενική, υποδηλώνοντας ότι δεν σημειώθηκε καμία αύξηση του πραγματικού εισοδήματος σε διάστημα 20 ετών. Ποιοι απαρτίζουν αυτή την ομάδα; Σχεδόν όλοι προέρχονται από τις πλούσιες οικονομίες του ΟΟΣΑ (Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης).⁵ Αν αγνοήσουμε όσους προέρχονται από τα σχετικά πρόσφατα μέλη του ΟΟΣΑ (διάφορες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, Χιλή και Μεξικό), περίπου τα 3/4 των ανθρώπων αυτής της ομάδας είναι πολίτες των «παλαιών πλούσιων» χωρών της Δυτικής Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής και της Ωκεανίας (για τις τρεις περιοχές ενίοτε χρησιμοποιείται το αρκτικόλεξο ΔΕΒΑΩ), καθώς και πολίτες της Ιαπωνίας. Όπως η Κίνα δεσπόζει στο σημείο Α, έτσι δεσπάζουν στο σημείο Β οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ιαπωνία και η Γερμανία. Οι άνθρωποι στο σημείο Β γενικά ανήκουν στο χαμηλότερο ήμισυ των κατανομών εισοδήματος των χωρών τους. Ανήκουν στα φτωχότερα πέντε δεκατημόρια της Γερμανίας, τα οποία από το 1988 μέχρι το 2008 σημείωσαν σωρευτική αύξηση μόλις 0%-7%· στο κάτω μισό της κατανομής εισοδήματος στις ΗΠΑ, που βίωσε πραγματική αύξηση 21%-23%· και στα κατώτερα δεκατημόρια στην Ιαπωνία, που είδαν το πραγματικό τους εισόδημα να σημειώνει κάμψη ή να αυξάνεται συνολικά κατά 3%-4%. Για λόγους απλούστευσης, οι άνθρωποι αυτοί θα μπορούσαν να αποκληθούν «κατώτερη μεσαία τάξη του πλούσιου κόσμου». Και σίγουρα δεν είναι οι κερδισμένοι της παγκοσμιοποίησης.

Με την απλή σύγκριση των ομάδων σε αυτά τα δύο σημεία αποδείξαμε εμπειρικά κάτι που έχει γίνει αισθητό από πολλούς και έχει συζητηθεί ευρέως στην οικονομική βιβλιογραφία, καθώς και στον δημόσιο διάλογο. Έχουμε επίσης αναδείξει ένα από τα βασικά προβλήματα της τρέχουσας διαδικασίας παγκοσμιοποίησης: την απόκλιση που εμφανίζει η εξελικτική πορεία της οικονομικής κατάστασης των ανθρώπων στον παλιό πλούσιο κόσμο και στην αναδύομενη Ασία. Με λίγα λόγια: οι μεγάλοι κερδισμένοι είναι οι φτωχές και μεσαίες τάξεις της Ασίας· οι μεγάλοι χαμένοι είναι οι κατώτερες μεσαίες τάξεις του πλούσιου κόσμου.

Μια τόσο ωμή διαπίστωση μπορεί να μην εκπλήσσει πολλούς σήμερα, αλλά σίγουρα θα είχε προκαλέσει έκπληξη σε πολλούς αν είχε γίνει στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Οι πολιτικοί της Δύσης, οι οποίοι ασκούσαν πιέσεις προκειμένου να αυξηθεί η εξάρτηση τόσο των οικονομιών τους όσο και ολόκληρου του κόσμου από τις αγορές, μετά την επανάσταση των Θάτσερ-Ρήγκαν, δεν περίμεναν σε καμιά περίπτωση ότι η πολυδιαφημισμένη παγκοσμιοποίηση δεν θα είχε χειροπιαστά οφέλη για τους περισσότερους πολίτες τους – δηλαδή εκείνους ακριβώς τους οποίους προσπαθούσαν να πείσουν για την υπεροχή των νεοφιλελεύθερων μέτρων πολιτικής έναντι καθεστώτων πρόνοιας με πιο προστατευτικό χαρακτήρα.

Ωστόσο, η διαπίστωση αυτή θα προκαλούσε ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη σε όσους, συμπεριλαμβανομένου του νομπελίστα οικονομολόγου Gunnar Myrdal, εξέφραζαν στα τέλη της δεκαετίας του 1960 την ανησυχία ότι οι μάζες της Ασίας, που αριθμούσαν πολλά εκατομμύρια και μετά βίας κατάφερναν να επιβιώσουν με τα χαμηλά εισοδήματά τους, θα έμεναν για πάντα στο τέλμα της φτώχειας. Στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 γράφτηκε πλήθος βιβλίων (όπως το *The Population Bomb* [1968, «Η πληθυσμιακή βόμβα»] του Paul Ehrlich) με αντικείμενο τους κινδύνους της πληθυσμιακής αύξησης σε ό,τι αφορούσε την οικονομική ανάπτυξη στον Τρίτο Κόσμο. Η εμπειρία της Ασίας στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα διέψευσε πλήρως αυτές τις δυσοίωνες προβλέψεις. Αντί για το «Ασιατικό δράμα», όπως ήταν ο τίτλος του βιβλίου του Myrdal, σήμερα ακούμε για το Θαύμα της Ανατολικής Ασίας, το Κινεζικό Όνειρο και τη Λαμπερή Ινδία, όρους που πλάστηκαν κατ' αντιστοιχία προς το Αμερικανικό Όνειρο και το γερμανικό *Wirtschaftswunder* (οικονομικό θαύμα).

Επισημαίνω εδώ αυτό το παράδειγμα, σ' ένα πολύ αρχικό σημείο του βιβλίου, για να τονίσω πόσο δύσκολο είναι να γίνει οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη πρόγνωση οικονομικής ανάπτυξης, ιδίως σε παγκόσμια κλίμακα. Ο αριθμός των μεταβλητών που μπορούν να αλλάξουν και όντως αλλάζουν, ο ρόλος των ανθρώπων στην ιστορία («ελεύθερη βούληση») και η επιρροή που ασκούν οι πόλεμοι και οι φυσικές καταστροφές έχουν τόσο μεγάλη σημασία, ώστε σπανίως επαληθεύονται ακόμα και προγνώσεις γενικών τάσεων, τις οποίες κάνουν τα κορυφαία μυαλά κάθε γενιάς. Θα πρέπει να έχουμε επίγνωση αυτής της δυσκολίας όταν στο Κεφάλαιο 4 θα εξετάσουμε την πιθανή οικονομική και πολιτική εξέλιξη του κόσμου στο υπόλοιπο του 21ου και στον 22ο αιώνα.

Η αντιθετική πορεία των δύο μεσαίων τάξεων αναδεικνύει ένα από τα κύρια πολιτικά ερωτήματα του καιρού μας: σχετίζονται, άραγε, τα οφέλη της μεσαίας τάξης της Ασίας με τις απώλειες της κατώτερης μεσαίας τάξης του πλούσιου κόσμου; Ή, με άλλα λόγια, είναι άραγε η στασιμότητα των εισοδημάτων (και των μισθών, αφού στους μισθούς αναλογεί η μερίδα του λέοντος από το εισόδημα της κατώτερης μεσαίας και μεσαίας τάξης) στη Δύση απότοκο της επιτυχίας της μεσαίας τάξης της Ασίας; Αν αυτό το κύμα παγκοσμιοποίησης παρεμποδίζει την αύξηση του εισοδήματος των μεσαίων τάξεων του πλούσιου κόσμου, ποια θα είναι η επίδραση του επόμενου κύματος, στο οποίο θα μετέχουν ακόμα πιο φτωχές και πολυάνθρωπες χώρες όπως το Μπαγκλαντές, η Βιρμανία και η Αιθιοπία;

Ας επιστρέψουμε τώρα στο Διάγραμμα 1.1 κι ας δούμε το σημείο Γ. Η ερμηνεία του είναι απλή: έχουμε να κάνουμε με τους ανθρώπους που είναι πολύ πλούσιοι σε παγκόσμιο επίπεδο (το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως), τα πραγματικά εισοδήματα των οποίων σημείωσαν μεγάλη άνοδο μεταξύ 1988 και 2008. Ανήκουν κι αυτοί στους κερδισμένους της παγκοσμιοποίησης, σχεδόν στον

ίδιο βαθμό με τις μεσαίες τάξεις της Ασίας (και, όπως θα δούμε σε λίγο, ακόμα περισσότερο σε απόλυτους όρους). Οι άνθρωποι που ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως προέρχονται σε συντριπτικό βαθμό από τις πλούσιες οικονομίες. Εδώ δεσπόζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες: οι μισοί απ' όσους ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως είναι Αμερικανοί. (Αυτό σημαίνει ότι περίπου το 12% των Αμερικανών αποτελεί τμήμα του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως.)⁶ Οι υπόλοιποι προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από τη Δυτική Ευρώπη, την Ιαπωνία και την Ωκεανία. Από τις υπόλοιπες χώρες, η Βραζιλία, η Νότια Αφρική και η Ρωσία συνεισφέρουν το 1% του πληθυσμού τους. Την ομάδα Γ μπορούμε να την αποκαλέσουμε «παγκόσμια πλουτοκρατία».

Η σύγκριση των ομάδων Β και Γ μας επιτρέπει ν' ασχοληθούμε με άλλο ένα χάσμα. Είδαμε ότι η ομάδα Β, η οποία αποκόμισε μηδενικά ή αμελητέα οφέλη από την παγκοσμιοποίηση, αποτελείται κυρίως από την κατώτερη μεσαία τάξη και τα πιο φτωχά τμήματα του πληθυσμού των πλούσιων χωρών. Αντιθέτως, η ομάδα Γ, η κερδισμένη της παγκοσμιοποίησης, αποτελείται από τις πλουσιότερες τάξεις των ίδιων χωρών. Μια προφανής συνέπεια είναι ότι οι εισοδηματικές διαφορές ανάμεσα στην κορυφή και στον πάτο έχουν διευρυνθεί στον πλούσιο κόσμο, η δε παγκοσμιοποίηση έχει ωφελήσει εκείνους τους κατοίκους των πλούσιων χωρών που ήδη ήταν σε καλύτερη μοίρα. Αυτό δεν είναι εντελώς απροσδόκητο, αφού γενικά αναγνωρίζεται ότι τα προηγούμενα 25-30 χρόνια αυξήθηκαν οι ανισότητες στο εσωτερικό των πλούσιων χωρών.⁷ Αυτό είναι το θέμα με το οποίο θ' ασχοληθούμε στο Κεφάλαιο 2. Όμως αυτό που έχει σημασία, και που μας ανταμείβει από επιστημολογική άποψη, είναι η διαπίστωση πως τούτα τα φαινόμενα είναι εξίσου παρατηρήσιμα όταν εξετάζουμε τον κόσμο συνολικά.

Το Διάγραμμα 1.1 δίνει μια πολύ αδρή εικόνα των κερδισμένων και των χαμένων της παγκοσμιοποίησης. Τα ίδια δεδομένα είναι δυνατόν να εξεταστούν και με πολλούς άλλους τρόπους: μπορούμε να εξετάσουμε με πολύ μεγαλύτερη λεπτομέρεια τον οριζόντιο άξονα (διαχωρίζοντας τον παγκόσμιο πληθυσμό σε μικρότερα «πολλοστημόρια», ας πούμε της τάξης του 1%), ή μπορούμε να δούμε πώς τα πήγαν κάποιες συγκεκριμένες εισοδηματικές ομάδες (π.χ. το φτωχότερο 10% του πληθυσμού της Κίνας σε σύγκριση με το φτωχότερο 10% του πληθυσμού της Αργεντινής) κατά την ίδια 20ετία, ή μπορούμε να ορίσουμε τα εισοδηματικά οφέλη σε δολάρια με βάση την τυπική συναλλαγματική ισοτιμία, αντί να τα αναπροσαρμόζουμε έτσι ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στα επίπεδα τιμών από χώρα σε χώρα. Όποια αναπροσαρμογή κι αν κάνουμε όμως, η ουσιαστική εικόνα που φιλοτεχνείται εδώ για τα κέρδη και τις ζημιές παραμένει αμετάβλητη: έχουμε πάντοτε μια γερτή καμπύλη με σχήμα S (την οποία κάποιοι έχουν ονομάσει «καμπύλη ελέφαντα», γιατί θυμίζει ελέφαντα με υψωμένη προβοσκίδα). Τα ποσοστιαία οφέλη είναι πάντα υψηλότερα

για τις μεσαίες τάξεις των αναδυόμενων οικονομιών και το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως και πάντα χαμηλότερα για όσους βρίσκονται κατά προσέγγιση από το 75ο έως το 90ό εκατοστημόριο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος, με άλλα λόγια για όσους ανήκουν στη μεσαία και την κατώτερη μεσαία τάξη των χωρών του ΟΟΣΑ.⁸

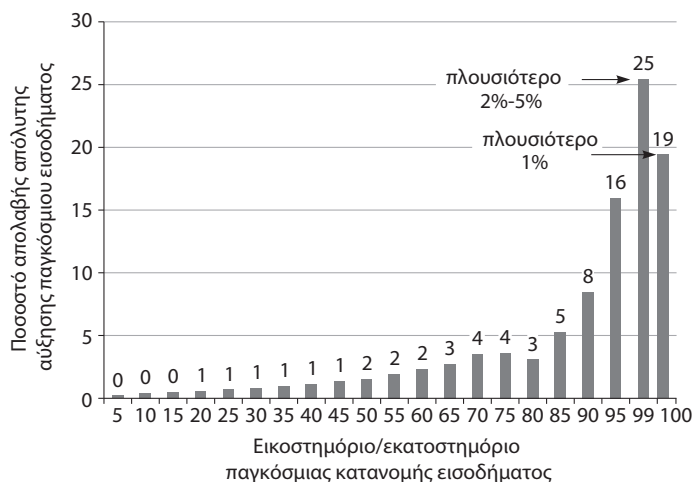
Το σχήμα αυτό, το κατώτερο σημείο του οποίου αντιστοιχεί στα σχετικά ευκατάστατα εκατοστημόρια, είναι ιδιαίτερα ασυνήθιστο όσον αφορά τις επιμέρους χώρες. Κανονικά, διαγράμματα τέτοιου είδους, τα οποία ονομάζονται καμπύλες συχνότητας εμφάνισης αύξησης (growth incidence curves, GIC), είτε εμφανίζουν λίγο-πολύ συνεχή άνοδο, κάτι που υποδηλώνει ότι οι πλούσιοι ωφελήθηκαν περισσότερο από τους φτωχούς, είτε έχουν συνεχή καθοδική κλίση, καταδεικνύοντας το ακριβώς αντίθετο. Μια γερτή καμπύλη S δείχνει ότι οι μεταβολές του εισοδήματος ήταν τέτοιες ώστε οι πλούσιοι και η μεσαία τάξη έχουν ωφεληθεί περισσότερο απ' όσους βρίσκονται ενδιάμεσα. Στο εσωτερικό κάθε χώρας χωριστά, αυτού του είδους οι μεταβολές είναι απίθανο να εμφανιστούν, γιατί τότε η οικονομική πολιτική ή η τεχνολογική αλλαγή θα είχαν «βαθμονομηθεί» έτσι ώστε να ωφελούν το πλουσιότερο 1% ή 5%, να επιβαρύνουν όσους βρίσκονται ακριβώς από κάτω και μετά να ωφελούν πάλι όσους βρίσκονται ακόμη χαμηλότερα. Η πιθανότητα να παρατηρηθούν τέτοιου είδους ασυνέχειες στον τρόπο με τον οποίο οι νέες τεχνολογίες ή τα νέα μέτρα οικονομικής πολιτικής επηρεάζουν τις διάφορες εισοδηματικές ομάδες είναι πολύ μικρή. Λόγου χάρη, δεν είναι και τόσο πιθανό ένα μέτρο πολιτικής που προβλέπει την περικοπή του ανώτατου φορολογικού συντελεστή για το πλουσιότερο 5% να συνοδεύεται από άλλο μέτρο πολιτικής που προβλέπει αύξηση φόρων για όσους βρίσκονται ακριβώς κάτω από το επίπεδο του πλουσιότερου 5%. Εδώ, ωστόσο, δεν έχουμε να κάνουμε με την κατανομή μίας και μόνο χώρας, αλλά με μια παγκόσμια κατανομή, που απορρέει από διάφορους παράγοντες: (α) τις διαφορές στους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών (ή, για να ακριβολογούμε, τον ταχύτερο ρυθμό μεγέθυνσης της Κίνας σε σύγκριση με τον αντίστοιχο των Ηνωμένων Πολιτειών), (β) τις αρχικές θέσεις των χωρών στην παγκόσμια κατανομή εισοδήματος του 1988 (τότε που η Κίνα ήταν πολύ πιο φτωχή από τις Ηνωμένες Πολιτείες), και τέλος (γ) τις αλλαγές στις κατανομές εισοδήματος των ιδίων των χωρών, οι οποίες δεν επηρεάζονται μόνο από τα εγχώρια μέτρα πολιτικής αλλά και από την παγκοσμιοποίηση (κυρίως από την εξαγωγή φθηνών προϊόντων από την Κίνα στις Ηνωμένες Πολιτείες). Οι παράγοντες αυτοί εξηγούν πώς είναι δυνατόν να προκύπτουν καμπύλες με τόσο ασυνήθιστα σχήματα, όπως η γερτή καμπύλη S. Τι σχήμα περιμένουμε να έχει η παγκόσμια καμπύλη συχνότητας εμφάνισης στα επόμενα 30 χρόνια; Με το θέμα αυτό θ' ασχοληθούμε στο Κεφάλαιο 4.

Κάτι που πρέπει να τονίσουμε με έμφαση, όσον αφορά την ερμηνεία των όρων «κερδισμένοι» και «χαμένοι» και το νόημα της γερτής καμπύλης S, είναι ότι μέχρι στιγμής έχουμε ασχοληθεί μόνο με τα σχετικά κέρδη που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος. Ο κατακόρυφος άξονας στο Διάγραμμα 1.1 απεικονίζει τη σωρευτική ποσοστιαία μεταβολή του πραγματικού εισοδήματος μεταξύ 1988 και 2008. Ποια θα ήταν η εικόνα των αποτελεσμάτων αν, αντί για τη *σχετική* μεταβολή (ποσοστιαία αύξηση), εξετάζαμε την *απόλυτη* μεταβολή (το ποσό της αύξησης σε δολάρια); Όπως θα δούμε, αυτή η αλλαγή οπτικής γωνίας μεταβάλλει τα αποτελέσματα με ιδιαίτερα εντυπωσιακό τρόπο.

Απόλυτες αυξήσεις που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος

Έστω ότι εξετάζουμε το σύνολο της αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος από το 1988 έως το 2008 και του δίνουμε την τιμή 100. Το Διάγραμμα 1.2 δείχνει ότι το 44% της απόλυτης αύξησης κατέληξε στα χέρια του πλουσιότερου 5% παγκοσμίως, ενώ σχεδόν το 1/5 της παγκόσμιας αύξησης το καρπώθηκε το πλουσιότερο 1%.⁹ Αντιθέτως, οι άνθρωποι που ορίσαμε ως τους κυρίως ωφελημένους από την τρέχουσα φάση της παγκοσμιοποίησης, η «αναδυόμενη παγκόσμια μεσαία τάξη», έχουν καρπωθεί (ανά εικοστημόριο) μόνο το 2%-4% της αύξησης της παγκόσμιας πίτας, ή συνολικά γύρω στο 12%-13%.

Πώς είναι δυνατόν κάτι τέτοιο, και μήπως αυτή η κατανομή της απόλυτης αύξησης ανατρέπει την προηγούμενη διαπίστωσή μας όσον αφορά τους κερδισμένους και τους χαμένους; Το παραπάνω είναι δυνατόν απλώς και μόνο διότι ανάμεσα στην κορυφή, τον διάμεσο και τη βάση της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος υπάρχουν τεράστιες διαφορές στα πραγματικά εισοδήματα. Το 2008, το μέσο κατά κεφαλήν διαθέσιμο (προ φόρων) εισόδημα του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως μόλις που ξεπερνούσε τα 71.000 \$ ετησίως, το εισόδημα στον διάμεσο κυμαινόταν στα 1.400 \$, ενώ τα ετήσια εισοδήματα όσων ανήκαν στο φτωχότερο δεκατημόριο παγκοσμίως δεν υπερέβαιναν τα 450 \$ (όλα τα ποσά δίνονται σε διεθνή δολάρια 2005). Κοιτάζοντας αυτούς τους αριθμούς, αμέσως διαπιστώνουμε ότι ένα ποσό που αποτελεί απλό σφάλμα στρογγυλοποίησης σε ό,τι αφορά τα εισοδήματα στην κορυφή ισοδυναμεί με ολόκληρο το ετήσιο εισόδημα των φτωχών! Είναι πλέον σαφές ότι η παραμικρή ποσοστιαία αύξηση στην κορυφή, ή κοντά στην κορυφή, θα αντιπροσωπεύει τεράστιο τμήμα της συνολικής απόλυτης αύξησης. Έστω, π.χ., ότι το εισόδημα του πλουσιότερου 1% αυξάνεται κατά μόλις 1%, δηλαδή κατά 710 \$. Όμως το ποσό αυτό αντιπροσωπεύει το 1/2 του συνολικού εισοδήματος των ανθρώπων που βρίσκονται στον παγκόσμιο διάμεσο. Νά γιατί τόσο τα μεγάλα σχετικά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2 Ποσοστό απολαβής της απόλυτης αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος, ανά επίπεδο παγκόσμιου εισοδήματος, 1988-2008

Το διάγραμμα απεικονίζει το ποσοστό της συνολικής απόλυτης αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών (μετρημένης σε διεθνή δολάρια 2005) μεταξύ 1988 και 2008, το οποίο καρπώθηκαν ομάδες σε διαφορετικές θέσεις της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Δίνουμε στην αύξηση του συνολικού παγκόσμιου πραγματικού εισοδήματος την τιμή 100 και υπολογίζουμε τι τμήμα της καρπώθηκαν τα διαφορετικά εικοστημόρια (ομάδες που περιλαμβάνουν το 5% του πληθυσμού) ή εκατοστημόρια της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Το διάγραμμα δείχνει ότι η απόλυτη αύξηση του εισοδήματος κατέληξε κυρίως στο πλουσιότερο 5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το πλουσιότερο 1% εξασφάλισε το 19% της συνολικής αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος. Πηγή δεδομένων: Lakner & Milanović (2015)

οφέλη στην κορυφή (το εισόδημα του πλουσιότερου 1% αυξήθηκε κατά τα 2/3 μεταξύ 1988 και 2008) όσο και τα σχεδόν ανύπαρκτα οφέλη μεταξύ των κατώτερων μεσαίων τάξεων του πλούσιου κόσμου (τα εισοδήματα των οποίων αυξήθηκαν μόλις κατά 1%) δείχνουν τόσο αξιοσημείωτα, όταν μεταφράζονται σε απόλυτα οφέλη, σε σύγκριση με τα απόλυτα οφέλη για την αναδυόμενη παγκόσμια μεσαία τάξη. Πρόκειται για ένα πολύ καλό παράδειγμα του πόσο εκπληκτικά άνιση είναι η κατανομή των εισοδημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αυτή η ασυμμετρία στην κατανομή του απόλυτου οφέλους μάς κάνει, άραγε, να αναθεωρήσουμε το προηγούμενο συμπέρασμά μας για τους κερδισμένους και τους χαμένους; Όχι. Τουναντίον, από κάποιες πλευρές δίνει έμφαση στα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε σχετικά με το πλουσιότερο 1% ή 5%, γιατί τα σημαντικά ποσοστιαία οφέλη τους φαίνονται ακόμη εντυπωσιακότερα όταν τα εξετάζουμε σε απόλυτα μεγέθη. (Για περισσότερα σχετικά με τις απόλυτες και τις σχετικές μετρήσεις, βλ. Παρέκβαση 1.2.) Επιπλέον, ούτε

μας κάνει να αναθεωρήσουμε το συμπέρασμά μας για τις κατώτερες μεσαίες τάξεις του πλούσιου κόσμου, γιατί, όπως οι περισσότεροι από εμάς, έτσι και όσοι ανήκουν σε τούτες τις τάξεις βλέπουν κυρίως τα (ασήμαντα) ποσοστιαία οφέλη τους και, όταν συγκρίνουν τη θέση τους με τη θέση των άλλων, είναι πολύ πιθανό να την αντιπαραβάλλουν με τα πραγματικά ποσοστιαία οφέλη που καρπώνεται η κορυφή. Άρα η εισοδηματική τους στασιμότητα είναι πραγματική. Τέλος, δεν επηρεάζεται ούτε το συμπέρασμά μας για την επιτυχία των μεσαίων τάξεων της Ασίας, διότι κι αυτές είναι πιο πιθανό να δουν πρώτα τα σχετικά οφέλη τους. Παρ' όλα αυτά, η εισαγωγή της απόλυτης μέτρησης μας επιτρέπει να εξετάσουμε τα ίδια δεδομένα από διαφορετική οπτική γωνία και να αντιληφθούμε καλύτερα τις τεράστιες εισοδηματικές διαφορές που υπάρχουν σήμερα στον κόσμο. Αναδεικνύει, επίσης, κάτι σημαντικό: δεν πρέπει να συγχέουμε τις μεσαίες τάξεις στις αναδυόμενες οικονομίες της αγοράς (ανθρώπους με κατά κεφαλήν εισοδήματα που κυμαίνονται από 1.000 \$ μέχρι λίγο κάτω από 2.000 \$ ετησίως) με τις κατώτερες μεσαίες τάξεις του πλούσιου κόσμου (ανθρώπους με εισοδήματα που μετά από φόρους κυμαίνονται μεταξύ 5.000 \$ και 10.000 \$ ετησίως – όλα σε διεθνή δολάρια 2005).

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 1.2 Απόλυτες και σχετικές μετρήσεις εισοδηματικής ανισότητας

Πέραν του ότι αναδεικνύει τις τεράστιες εισοδηματικές διαφορές ανά τον κόσμο, η σύγκριση σχετικών και απόλυτων αυξήσεων του εισοδήματος έχει και μία ακόμα αξία, που αφορά τη μακρά συζήτηση για τις σχετικές και τις απόλυτες μετρήσεις στις μελέτες για την κατανομή του εισοδήματος. Σχεδόν όλες οι μετρήσεις ανισότητας είναι σχετικές, υπό την έννοια ότι, αν τα εισοδήματα όλων αυξηθούν κατά το ίδιο ποσοστό, η ανισότητα θεωρείται αμετάβλητη. Όμως η ίση ποσοστιαία αύξηση για όλους αντιστοιχεί σε απόλυτα οφέλη ενδεχομένως εξαιρετικά άνισα: ο άνθρωπος που μίληκε στην κούρσα με εισόδημα 100 φορές υψηλότερο, θα καρπώνεται και 100 φορές μεγαλύτερα απόλυτα οφέλη. Γιατί, λοιπόν, είναι προτιμότερες οι σχετικές μετρήσεις;

Πρώτον, οι σχετικές μετρήσεις του εισοδήματος είναι συντηρητικές: δεν δείχνουν καμιά μεταβολή στην ανισότητα όταν οι απόλυτες μετρήσεις δείχνουν αύξηση (όλα τα εισοδήματα αυξάνονται κατά το ίδιο ποσοστό) ή μείωση (όλα τα εισοδήματα μειώνονται κατά το ίδιο ποσοστό). Όταν πρόκειται για την ανισότητα –ένα ζήτημα μεγάλης ηθικής και πολιτικής σημασίας, που ενίοτε πυροδοτεί εντονότατα πάθη–, δεν θέλουμε να κάνουμε κάποιο λάθος που θα ρίξει κι άλλο λάδι στη φωτιά. Ο συντηρητισμός, λοιπόν, είναι προτιμότερος (σε ό,τι αφορά τη μέτρηση, όχι απαραίτητως σε ό,τι αφορά την πολιτική).

Δεύτερον, ένα από τα μειονεκτήματα των απόλυτων τιμών είναι ότι αυξάνονται σχεδόν με κάθε αύξηση της μέσης τιμής: όταν αυξάνονται τα εισοδήματα, μεγαλώνει η απόλυτη απόσταση ανάμεσα στους πλούσιους, τη μεσαία τάξη και τους φτωχούς, ακόμη κι αν οι

σχετικές διαφορές παραμένουν ίδιες. Σκεφτείτε την κατανομή σαν ένα μπαλόνι. Καθώς το μπαλόνι διαστέλλεται, η απόλυτη απόσταση ανάμεσα στα διάφορα σημεία του αυξάνεται. Η εστίαση της προσοχής στις απόλυτες αποστάσεις παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι σχεδόν κάθε αύξηση της μέσης τιμής (φούσκωμα του μπαλονιού) μπορεί να θεωρηθεί ότι ενισχύει την ανισότητα. Έτσι, θα χανόταν η διαύγεια με την οποία μπορούμε επί του παρόντος να κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα στις αυξήσεις που ευνοούν τους φτωχούς και τις αυξήσεις που ευνοούν τους πλούσιους. Αν χρησιμοποιούσαμε ένα απόλυτο κριτήριο ανισότητας, θα ήταν δύσκολο να υποστηρίξουμε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες εισήλθαν σε περίοδο αυξανόμενης ανισότητας μετά τη δεκαετία του 1980 (θέμα που θα μας απασχολήσει στο Κεφάλαιο 2). Επειδή ο ρυθμός αύξησης του εισοδήματος κατά τη δεκαετία του 1960 ήταν έντονος, είναι πολύ πιθανό οι απόλυτες διαφορές να αυξήθηκαν και τότε. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι η ανισότητα στις Ηνωμένες Πολιτείες άρχισε να αυξάνεται το 1945, ή και ακόμη νωρίτερα, κι ότι δεν σταμάτησε έκτοτε; Είναι, όμως, σαφές ότι αυτές οι δύο περίοδοι διαφέρουν σε ό,τι αφορά την ανισότητα.

Τρίτον, η ανισότητα και η αύξηση του εισοδήματος είναι απλώς δύο εκδηλώσεις του ίδιου φαινομένου. Και πάλι, αυτό γίνεται πιο εμφανές στις μελέτες της ανισότητας σε παγκόσμιο επίπεδο, όπου οι μεταβολές στη συνολική ανισότητα μεταξύ των πολιτών του πλανήτη εξαρτώνται σε κρίσιμο βαθμό από τους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης στις διάφορες χώρες. Όσοι έχουν μεγαλύτερη κλίση στα μαθηματικά θα διακρίνουν ίσως πιο εύκολα αυτή τη θεμελιώδη ομοιότητα μεταξύ ανισότητας και μεγέθυνσης, καθώς θεωρούν ότι το μέσο εισόδημα αποτελεί την πρώτη ροπή μιας κατανομής κι ότι η ανισότητα αποτελεί τη δεύτερη ροπή μιας κατανομής (τη διακύμανση). Η οικονομική μεγέθυνση είναι απλώς η σχετική αύξηση της πρώτης ροπής, ενώ η ανισότητα είναι η σχετική αύξηση της δεύτερης ροπής. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να αποτιμήσουμε την επιτυχία ή αποτυχία όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη (σχετική μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ) πρέπει να σχετίζονται με τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να αποτιμήσουμε την επιτυχία ή αποτυχία όσον αφορά την κατανομή των πόρων (σχετική μεταβολή ενός κριτηρίου ανισότητας). Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της ανισότητας, αν εστιάζαμε την προσοχή στις απόλυτες τιμές σε ό,τι αφορά τη μεγέθυνση, θα διαπιστώναμε σχεδόν πάντα ότι η μεγέθυνση στις πλούσιες χώρες, όσο μικρή κι αν είναι σε ποσοστιαίους όρους, θα είναι πάντοτε μεγαλύτερη από τη μεγέθυνση στις φτωχές χώρες, όσο τεράστια κι αν είναι αυτή. Αν η οικονομία των ΗΠΑ μεγεθυνόταν με ετήσιο κατά κεφαλήν ρυθμό 0,1%, το απόλυτο κατά κεφαλήν ΑΕΠ κάθε Αμερικανού θα αυξανόταν κατά περίπου 500 \$, ποσό που ξεπερνά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ πολλών αφρικανικών χωρών. Θα έπρεπε, λοιπόν, να θεωρούμε ότι, σε κάθε δεδομένο έτος, για να είναι το Κογκό εξίσου επιτυχημένο με τις ΗΠΑ, θα πρέπει να διπλασιάσει το κατά κεφαλήν εισόδημά του – επίτευγμα που καμιά ανθρώπινη κοινωνία δεν κατάφερε ποτέ στα ιστορικά χρονικά. Άρα η λογική της σχετικότητας που ισχύει για τη μεγέθυνση θα πρέπει να ισχύει και για την ανισότητα.

Ένα τελευταίο επιχείρημα είναι ότι η σχετική αύξηση του εισοδήματος συσχετίζεται με αύξηση της χρησιμότητας μόνο εφόσον πιστεύουμε ότι οι προσωπικές συναρτήσεις χρησιμότητας είναι λογαριθμικές ως προς το εισόδημα – δηλαδή ότι, για να απολαύσει ένα άτο-

μο με εισόδημα 10.000 \$ ίδια αύξηση ευημερίας με ένα άτομο που το εισόδημά του είναι 1.000 \$, η απόλυτη αύξηση του εισοδήματός του θα πρέπει να είναι δεκαπλάσια. Με άλλα λόγια, το ένα επιπλέον δολάριο θα αποφέρει μικρότερη χρησιμότητα, ή θα φανεί λιγότερο σημαντικό, σ' έναν πλούσιο απ' ό,τι σ' έναν φτωχό. Αν θεωρούμε εύλογη αυτή την παραδοχή, τότε μπορούμε να ερμηνεύσουμε και ως μεταβολές της χρησιμότητας τα δεδομένα που προκύπτουν από την καμπύλη συχνότητας εμφάνισης αύξησης: μια αύξηση εισοδήματος κατά 80% γύρω από τον παγκόσμιο διάμεσο προσουξάνει τη χρησιμότητα για τους ανθρώπους που βρίσκονται εκεί περισσότερο απ' ό,τι την προσουξάνει για τις κατώτερες μεσαίες τάξεις στις πλούσιες χώρες μια αύξηση του πραγματικού εισοδήματος κατά 5% ή 10% (ακόμη κι αν τα απόλυτα οφέλη σε δολάρια για τις τάξεις αυτές είναι ενδεχομένως μεγαλύτερα). Με το ίδιο σκεπτικό καταλήγουμε επίσης στο συμπέρασμα ότι οι σχετικές μεταβολές του εισοδήματος αποτελούν περισσότερο εύλογο κριτήριο μέτρησης από τις απόλυτες μεταβολές του εισοδήματος.

Η σύγκριση του Διαγράμματος 1.1 (σχετική αύξηση εισοδήματος) με το Διάγραμμα 1.2 (απόλυτη αύξηση εισοδήματος) αναδεικνύει ένα στοιχείο που θα το συναντούμε συχνά κατά την ανάλυση των αλλαγών που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση: μόνο σπάνια θα μπορούμε με βεβαιότητα να εντοπίζουμε μια αλλαγή που είχε απολύτως θετικές ή απολύτως αρνητικές επιπτώσεις ή που δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία για τις επιπτώσεις της σε κάθε άνθρωπο ή σε κάθε εκδήλωσή της. Στη συγκεκριμένη περίπτωση διαπιστώνουμε ότι τα πολύ μεγαλύτερα σχετικά οφέλη στο επίπεδο του εισοδήματος των μεσαίων τάξεων στις αναδυόμενες οικονομίες της αγοράς δεν μεταφράζονταν πάντα σε αυξημένα απόλυτα οφέλη. Από την ίδια τους τη φύση, οι θεαματικές οικονομικές αλλαγές επηρεάζουν διαφορετικά κάθε χώρα και κάθε ομάδα ανθρώπων, έτσι ώστε, ακόμα και στην περίπτωση μιας αλλαγής που θα τη θεωρούσαμε εξόχως θετική, κάποιοι άνθρωποι και κάποιες κοινωνικές ομάδες μπορεί να βρεθούν σε σαφώς χειρότερη θέση.

Αυτόν ακριβώς τον κατά βάση αμφίσημο χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης ελπίζω να αναδείξω με τούτο το βιβλίο. Ο αναγνώστης πρέπει ανά πάσα στιγμή να ξέρει ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια δύναμη που προξενεί και καλό και κακό. Στην ιδανική περίπτωση, ακόμη και όταν διαβάσει για κάποιες πτυχές της που φαίνονται «καλές», θα πρέπει να είναι πάντα έτοιμος να σκεφτεί ποια μειονεκτήματα ή ποιες «κακές» επιπτώσεις μπορεί να κρύβονται πίσω τους (φυσικά και το αντίστροφο, όταν διαβάσει για «κακές» επιπτώσεις). Η ικανότητά μας να κατανοούμε και να λαμβάνουμε υπόψη όλα τα «καλά» και όλα τα «κακά», και να τα σταθμίζουμε υποκειμενικά, είναι αυτό που τελικά θα καθορίσει την προσωπική στάση μας απέναντι στην παγκοσμιοποίηση. Και ακριβώς λόγω αυτής της αμφισημίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι όλοι

μας σταθμίζουμε διαφορετικά το κάθε τι –όχι μόνο γιατί πιστεύουμε ίσως σε διαφορετικά πράγματα, αλλά και γιατί η παγκοσμιοποίηση μπορεί να επηρεάζει, είτε θετικά είτε αρνητικά, εμάς τους ίδιους ή τους ανθρώπους που αγαπάμε–, η ομοφωνία για τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης θα παραμείνει πάντα όνειρο απατηλό.

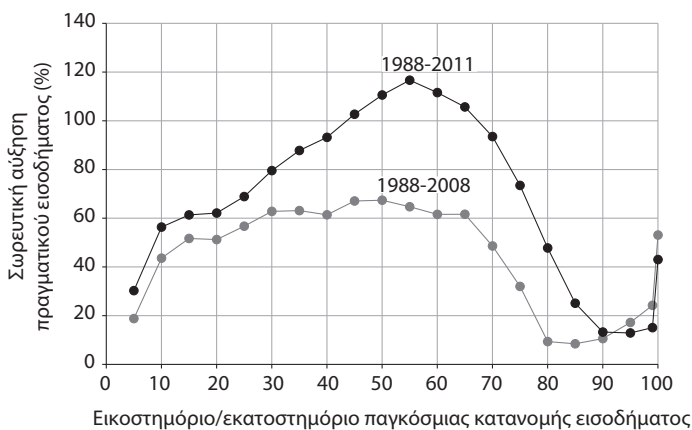
Οι επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης

Μέχρι στιγμής έχουμε αναλύσει τις αλλαγές που σημειώθηκαν από το 1998 έως το 2008, διότι αντιπροσωπεύουν καλύτερα τις επιπτώσεις της «έντονης παγκοσμιοποίησης» και γιατί τα δεδομένα μας γι' αυτή την περίοδο είναι καλά οργανωμένα και ιδιαίτερος συγκρίσιμα. Τώρα, όμως, έχουμε στη διάθεσή μας νέα δεδομένα και πληροφορίες για το διάστημα 2008-2011. Από πολλές απόψεις, αυτή η πρόσφατη σύντομη περίοδος –αμέσως μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση– χαρακτηρίστηκε από συνέχιση ή ακόμα και επιτάχυνση των τάσεων παγκοσμιοποίησης που περιγράφηκαν παραπάνω· ωστόσο, εμφανίστηκε μια μικρή διαφοροποίηση.

Μια τάση που ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο στο διάστημα 2008-2011 ήταν η ανάπτυξη της παγκόσμιας μεσαίας τάξης, που την τριετία αυτή τροφοδοτήθηκε, όπως και την προηγούμενη 20ετία, από τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης στην Κίνα. Από το 2008 μέχρι το 2011 το μέσο αστικό εισόδημα στην Κίνα διπλασιάστηκε, ενώ τα αγροτικά εισοδήματα αυξήθηκαν κατά 80%, μετατοπίζοντας την παγκόσμια καμπύλη συχνότητας εμφάνισης αύξησης γύρω από τη διάμεση τιμή και πολύ πάνω από το επίπεδο της περιόδου 1988-2008. Έτσι, η ανάπτυξη της παγκόσμιας μεσαίας τάξης έγινε ακόμα πιο ευδιάκριτη και παγιώθηκε περαιτέρω (βλ. Διάγραμμα 1.3).

Από την άλλη, η απουσία μεγέθυνσης στον πλούσιο κόσμο δεν σήμαινε μόνο ότι έμειναν στάσιμα τα εισοδήματα των κατώτερων μεσαίων τάξεων στις χώρες αυτές, αλλά και ότι η στασιμότητα επεκτάθηκε προς την κορυφή. Ούτε εκεί σημειώθηκε μεγέθυνση, γι' αυτό και το σημείο Γ παρέμεινε εκεί όπου βρισκόταν το 2008 (συγκρίνετε τα Διαγράμματα 1.1 και 1.3).¹⁰

Η επίπτωση της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην παγκόσμια κατανομή των εισοδημάτων δεν προκαλεί έκπληξη. Εκείνο που δεν είναι σαφές είναι πόσο σημαντική τομή στην παγκόσμια οικονομική ιστορία αντιπροσωπεύει τούτη η κρίση, που συχνά αποκαλείται παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση. Πρώτον, θα πρέπει να επιστημονούμε ότι ο ίδιος ο όρος «παγκόσμια» είναι παραπλανητικός, αφού κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας (ή ύφεση) αρχικά σημειώθηκε μόνο στις πλούσιες οικονομίες. Θα ήταν πιο σωστό να χαρακτηριστεί ως ύφεση των οικονομιών του Ατλαντικού. Δεύτερον, η μακροχρόνια εξέλιξη

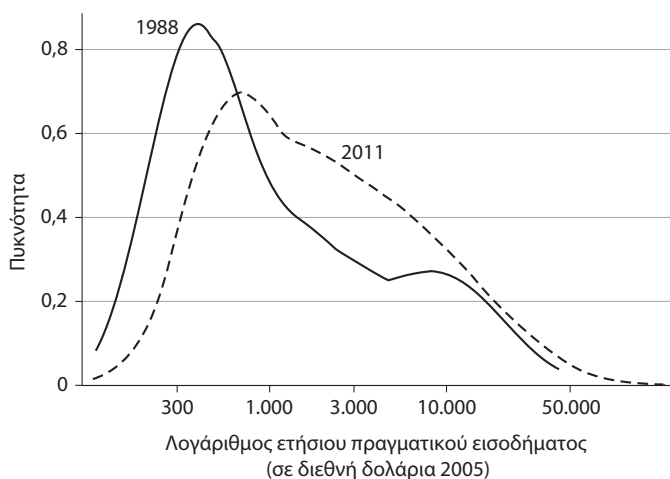

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3 Σχετική αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος ως προς το επίπεδο του παγκόσμιου εισοδήματος, 1988-2008 και 1988-2011

Το διάγραμμα παρουσιάζει τη σχετική (ποσοστιαία) αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών (σε διεθνή δολάρια 2011) σε διαφορετικά σημεία της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος για δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους: 1988-2008 (αναπαράγει το γράφημα στο Διάγραμμα 1.1, με τη μόνη διαφορά ότι τώρα χρησιμοποιούμε διεθνή δολάρια 2011 και όχι 2005) και 1988-2011. Παρατηρούμε ότι οι πολύ μεγάλες αυξήσεις γύρω από το μέσο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος διατηρούνται, αλλά σημειώνεται επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης γύρω από το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως. Πηγές δεδομένων: Lakner & Milanović (2015) και δεδομένα του συγγραφέα

των εισοδημάτων σε επίπεδο χωρών, δηλαδή η ανακατάταξη της οικονομικής δραστηριότητας υπέρ της Ασίας και σε βάρος της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, όχι μόνο δεν διακόπηκε, αλλά μάλλον ενισχύθηκε από την κρίση. Επομένως, η κρίση δεν συνιστούσε διακοπή αυτής της τάσης αλλά μάλλον το αντίστροφο: ενίσχυση μιας τάσης που ήδη υπήρχε. Τρίτον, η ανακατάταξη συνοδεύεται από αντίστοιχη ανακατανομή των προσωπικών εισοδημάτων παγκοσμίως, από την άποψη ότι μετέβαλε το σχήμα της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος που, αντί να παρουσιάζει δύο σαφείς κορυφές (πολλούς ανθρώπους με πολύ χαμηλά εισοδήματα, κατόπιν σχεδόν κανέναν στη μέση, και τέλος πολλούς ανθρώπους με πολύ υψηλά επίπεδα εισοδήματος), «γέμισε» περισσότερο στη μέση, έτσι ώστε η παγκόσμια κατανομή εισοδήματος να θυμίζει σιγά σιγά την κατανομή που συναντάμε σε επίπεδο χώρας. Βέβαια, απέχουμε ακόμη πολύ απ' αυτό το σημείο, αλλά το 2011 (ή σήμερα) σίγουρα βρισκόμαστε πλησιέστερα σ' αυτό απ' ό,τι το 1988. Πρόκειται για μία ακόμα τάση που απλώς ενισχύθηκε με την κρίση.

Το Διάγραμμα 1.4, το οποίο παρουσιάζει την κατανομή του παγκόσμιου πληθυσμού ανάλογα με το εισοδηματικό του επίπεδο το 1988 και το 2011,

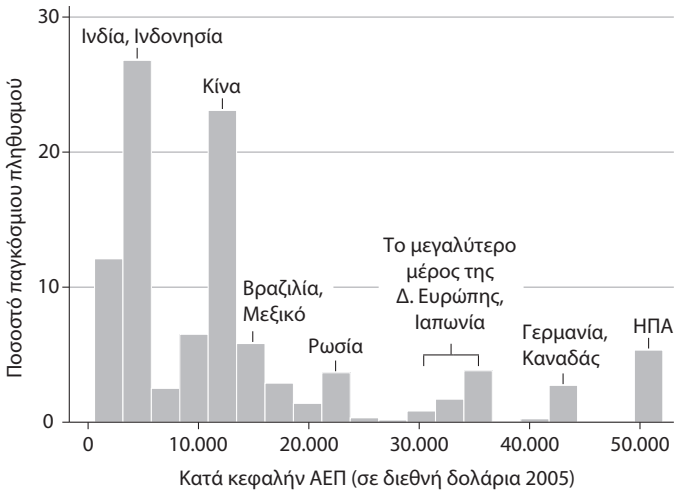

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4 Κατανομή παγκόσμιου πληθυσμού με βάση το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα, 1988 και 2011

Το διάγραμμα παρουσιάζει την κατανομή του παγκόσμιου πληθυσμού με βάση το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα των νοικοκυριών (μετρημένο σε διεθνή δολάρια) το 1988 και το 2011, σύμφωνα με έρευνες σε νοικοκυριά. Η επιφάνεια κάτω από κάθε καμπύλη ισούται με το σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού το 1988 και το 2011, αντίστοιχα. Μεταξύ 1988 και 2011 αυξήθηκε το ποσοστό των ανθρώπων με εισοδήματα γύρω από το μέσο (δηλαδή της «παγκόσμιας μεσαίας τάξης»). Το διάγραμμα δείχνει ότι η παγκόσμια μεσαία τάξη εξακολουθεί να είναι σχετικά φτωχή με βάση τα Δυτικά πρότυπα. Πηγές δεδομένων: Lakner & Milanović (2015) και δεδομένα του συγγραφέα

απεικονίζει ξεκάθαρα την ανάδειξη της παγκόσμιας μεσαίας τάξης και τον περιορισμό (ισοπέδωση) του δίκυρτου σχήματος της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Εκείνο που έχει ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι ότι, όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 1.5, η κατανομή του παγκόσμιου πληθυσμού με βάση το μέσο εισόδημα (ή το κατά κεφαλήν ΑΕΠ) της χώρας όπου ζουν οι άνθρωποι εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από ένα «κενό στη μέση». Η αντίθεση ανάμεσα στα δύο σχήματα αναδεικνύει το γεγονός ότι, ενώ η Ινδία και η Ινδονησία, και σε κάπως μικρότερο βαθμό η Κίνα, παραμένουν φτωχές με βάση τα μέσα εισοδήματά τους, οι εισοδηματικές κατανομές στις χώρες αυτές είναι τόσο πλατιές και ασύμμετρες προς τα δεξιά ώστε σημαντικός αριθμός των πολιτών τους να γεμίζει πλέον τούτο τον χώρο, δηλαδή το κενό που άλλοτε υπήρχε ανάμεσα στις δύο κορυφές.

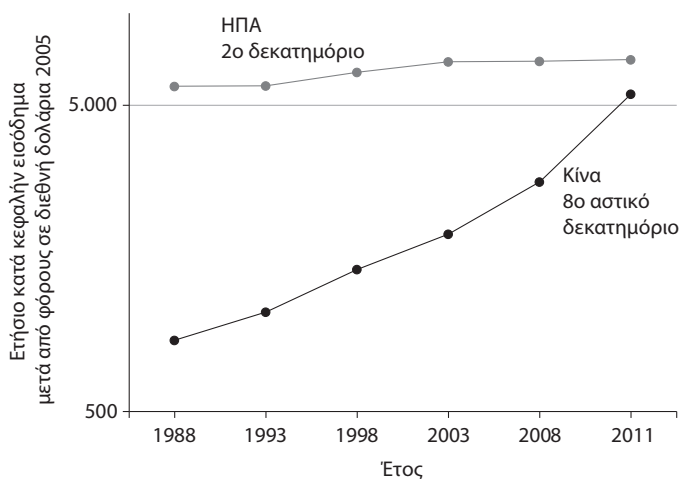
Η εξέλιξη των εισοδημάτων στην Κίνα είναι για άλλη μια φορά αντιπροσωπευτική των αλλαγών που σημειώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο, ίσως γιατί η αύξηση ήταν ταχύτερη απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα και αφορούσε μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Σύμφωνα με δεδομένα ερευνών σε νοικοκυριά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.5 Κατανομή παγκόσμιου πληθυσμού με βάση το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας διαμονής (2013)

Το διάγραμμα δείχνει πώς θα κατανεμόταν ο παγκόσμιος πληθυσμός αν αποδίδαμε στους ανθρώπους το μέσο εισόδημα της χώρας τους (κατά κεφαλήν ΑΕΠ), αντί για το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημά τους (όπως στο Διάγραμμα 1.4). Αναφέρονται οι επιλεγμένες χώρες. Διαπιστώνουμε ότι οι άνθρωποι που ζουν σε χώρες με «μεσαία» επίπεδα εισοδήματος είναι σχετικά λίγοι. Πηγή δεδομένων: Υπολογισμοί από βάση δεδομένων Δεικτών Παγκόσμιας Ανάπτυξης (World Development Indicators, WDI) της Παγκόσμιας Τράπεζας (<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, έκδοση Σεπτεμβρίου 2014)

για το 2011, το μέσο εισόδημα στις αστικές περιοχές της Κίνας έχει, για πρώτη φορά, φτάσει ή και ξεπεράσει τα μέσα εισοδήματα σε αρκετές χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Οι αστικές περιοχές της Κίνας έχουν πλέον υψηλότερο μέσο εισόδημα (σε όρους ΙΑΔ) από τη Ρουμανία, τη Λετονία ή τη Λιθουανία. Το 2013, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Κίνας εξακολουθούσε να είναι χαμηλότερο από το αντίστοιχο των φτωχότερων μελών της ΕΕ (της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας), αλλά η διαφορά δεν ξεπερνούσε το 30%, ενώ τη στιγμή που ο αναγνώστης θα κρατά στα χέρια του αυτό το βιβλίο, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Κίνας θα έχει αναμφίβολα φθάσει στο επίπεδο των φτωχότερων χωρών της ΕΕ.¹¹ Πρόκειται για κοσμοϊστορική αλλαγή επειδή, παρότι η Ρουμανία, η Βουλγαρία και τα Βαλκάνια υπήρξαν το φτωχότερο τμήμα της Ευρώπης από τον Ύστερο Μεσαίωνα και μετά, τα κατά κεφαλήν εισοδήματά τους στα τέλη του 19ου αιώνα ήταν διπλάσια των αντίστοιχων της Κίνας.¹² Επιπλέον, αφού βάσιμα μπορούμε ν' αναμένουμε ότι η Κίνα θα συνεχίσει να αναπτύσσεται ταχύτερα από τις χώρες του πυρήνα της ΕΕ, ακόμη κι αν επιβραδυνθεί ο ρυθμός μεγέθυνσής της, το μέσο εισόδημά της θα φθάσει τον μέσο όρο της ΕΕ μέσα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.6 Σύγκριση εισοδημάτων σε Κίνα και ΗΠΑ, 1988-2011

Το διάγραμμα απεικονίζει τη μεταβολή του ετήσιου πραγματικού εισοδήματος των νοικοκυριών μετά από φόρους (σε διεθνή δολάρια 2005) μεταξύ 1988 και 2011, για τα άτομα που ανήκουν στο 2ο δεκατημόριο των ΗΠΑ και στο 8ο δεκατημόριο των αστικών περιοχών της Κίνας (με βάση δεδομένα ερευνών σε νοικοκυριά). Ο κατακόρυφος άξονας είναι σε λογαριθμική μορφή. Αν και το 2ο δεκατημόριο στις ΗΠΑ (σχετικά φτωχό για τα αμερικανικά δεδομένα) εξακολουθούσε να είναι πιο ευκατάστατο από το 8ο δεκατημόριο των αστικών περιοχών της Κίνας το 2011, το χάσμα μεταξύ των δύο περιορίστηκε. Πηγή δεδομένων: Στοιχεία του συγγραφέα

σε τρεις δεκαετίες.¹³ Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε, σε μια πολύ σύντομη από ιστορικής πλευράς περίοδο, μια αξιοσημείωτη αντιστροφή της κατάστασης ή μάλλον την επάνοδο σ' ένα πρότυπο κατανομής που χαρακτήριζε την οικονομική δραστηριότητα στον ευρασιατικό χώρο πριν από αρκετούς αιώνες: τα κατά κεφαλήν εισοδήματα μπορεί και πάλι να φθάσουν τις μέγιστες τιμές τους στις δύο παράκτιες περιοχές, τη μία που βλέπει στον Ατλαντικό (Δυτική Ευρώπη) και την άλλη που βλέπει στον Ειρηνικό (Κίνα), ενώ θα πέσουν στις ελάχιστες τιμές τους στην ενδοχώρα της Ευρασίας. Τότε, ο εξαιρετισμός της ηπειρωτικής Ευρώπης θα έχει πάρει τέλος.¹⁴

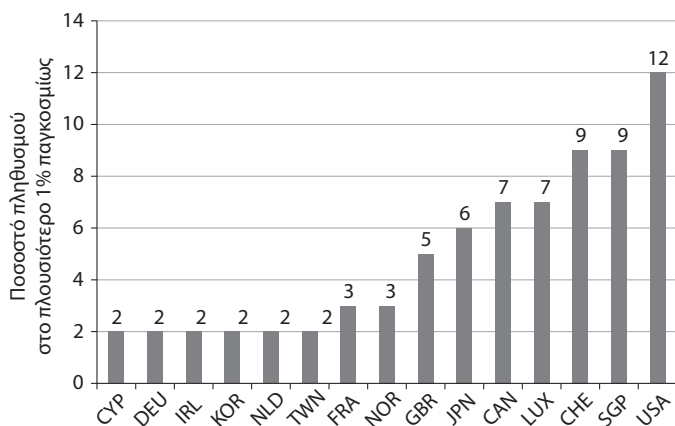
Εναλλακτικά, για να εξετάσουμε τη μεταβολή των εισοδημάτων στις προηγούμενες δεκαετίες, μπορούμε να συγκρίνουμε το μέσο εισόδημα των ανθρώπων που βρίσκονται στο κατώτερο τμήμα της εισοδηματικής κατανομής στις ΗΠΑ με το μέσο εισόδημα των σχετικά ευκατάστατων στις αστικές περιοχές της Κίνας (Διάγραμμα 1.6). Σημειώστε ότι, αφού οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι σχεδόν πλήρως αστικοποιημένες, ουσιαστικά συγκρίνουμε τις αστικές περιοχές των ΗΠΑ με τις αστικές περιοχές της Κίνας. Η σύγκλιση μεταξύ 1988 και 2011 είναι αρκετά εμφανής. Η διαφορά στα πραγματικά εισοδήματα, που ξεπερνούσε το 6,5 προς 1, έπεσε σε μόλις 1,3 προς 1. (Η σύγκλιση είναι εμφανής

αν χρησιμοποιήσουμε και άλλα τμήματα της αμερικανικής και της κινεζικής κατανομής, όμως σε τούτο το παράδειγμα είναι πιο εντυπωσιακή, γιατί τα δύο εισοδηματικά επίπεδα εξομοιώνονται. Αν χρησιμοποιούσαμε πιο πάνω τμήματα της κατανομής στις ΗΠΑ, οι διαφορές θα εξακολουθούσαν να είναι πολύ μεγάλες.) Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η συρρίκνωση των διαφορών στα κατά κεφαλήν εισοδήματα των νοικοκυριών αντιστοιχεί σε συρρίκνωση της διαφοράς στους πραγματικούς μισθούς.

Το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως

Είδαμε ότι αν και το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως τα πήγε πολύ καλά μεταξύ 1988 και 2008, οι προοπτικές του επιδεινώθηκαν την περίοδο 2008-2011. Ο λόγος είναι απλός: οι περισσότεροι απ' όσους ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως καταλαμβάνουν τα υψηλότερα τμήματα των εισοδηματικών κατανομών στις πλούσιες χώρες (π.χ. το 12% των Αμερικανών ανήκει στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως) και η χρηματοπιστωτική κρίση επιβράδυνε ή εκμηδένισε τον ρυθμό αύξησης του εισοδήματός τους. Τούτη η επιβράδυνση ίσως εκπλήσσει σε μια πρώτη ματιά, με δεδομένη την τεράστια αύξηση του ενδιαφέροντος, την ευαισθησία και την ανησυχία που γεννούν τα ανώτατα εισοδήματα στον πλούσιο κόσμο, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως η αντίθεση ανάμεσα στο τεράστιο ενδιαφέρον για τα ανώτατα εισοδήματα και στην ταυτόχρονη επιβράδυνση του ρυθμού αύξησής τους εξηγείται εν μέρει από το γεγονός ότι, αν και τα περισσότερα εισοδήματα στις πλούσιες χώρες μειώθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα ανώτατα εισοδήματα παρέμειναν σταθερά ή μειώθηκαν λιγότερο. Αν και η σταθερότητα αυτή ενδεχομένως φαντάζει «καλή» (ή ακόμα και «άδικη» από τη σκοπιά των άλλων κατοίκων των πλούσιων χωρών), δεν ήταν αρκετή ώστε το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως να διατηρήσει την απόσταση που το χώριζε από τον παγκόσμιο διάμεσο πριν από την κρίση. Αυτό συνέβη γιατί το διάμεσο και το μέσο παγκόσμιο εισόδημα συνέχισαν να αυξάνονται.

Μία ακόμη αιτία της αντίθεσης ανάμεσα στους πρόσφατους αργούς ρυθμούς αύξησης των εισοδημάτων του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως και στην ανησυχία της κοινής γνώμης για την ανισότητα ήταν ότι οι αυξήσεις στην κορυφή αφορούσαν τους υπερ-πλούσιους περισσότερο από ποτέ άλλοτε. Ουσιαστικά, αν θέλουμε να εστιάσουμε την προσοχή μας σε όσους συνέχισαν να βγαίνουν κερδισμένοι καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης, δεν πρέπει να σταθούμε στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως (που περιλαμβάνει γύρω στους 70 εκατομμύρια ανθρώπους, δηλαδή περίπου όσος είναι ο πληθυσμός της Γαλλίας), αλλά σε μια πολύ πιο ολιγάριθμη ομάδα πάμπλουτων ατόμων. Τα άτομα αυτά,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.7 Ποσοστό εθνικού πληθυσμού στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως (2008)

Το διάγραμμα παρουσιάζει τις χώρες που συμμετέχουν με πάνω από το 1% του πληθυσμού τους στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως. Βλέπουμε ότι το 12% των Αμερικανών ανήκει στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως. Συντομογραφίες χωρών: CAN Καναδάς, CHE Ελβετία, CYP Κύπρος, DEU Γερμανία, FRA Γαλλία, GBR Ηνωμένο Βασίλειο, IRL Ιρλανδία, JPN Ιαπωνία, KOR Νότια Κορέα, LUX Λουξεμβούργο, NLD Ολλανδία, NOR Νορβηγία, SGP Σιγκαπούρη, TWN Ταϊβάν, USA ΗΠΑ. Πηγή δεδομένων: Lakner & Milanović (2013)

βέβαια, είναι πολύ λιγότερα και δεν συμπεριλαμβάνονται στις έρευνες σε νοικοκυριά.¹⁵ Θα τα εξετάσουμε πολύ σύντομα στην επόμενη ενότητα, χρησιμοποιώντας μια εντελώς διαφορετική πηγή δεδομένων, τον κατάλογο δισεκατομμυριούχων του περιοδικού *Forbes*. Ο κατάλογος για το 2013 και το 2014 περιλαμβάνει περίπου 1.500 άτομα που, μαζί με τις οικογένειές τους, αντιπροσωπεύουν το 1/100 του 1/100 του 1% του παγκόσμιου πληθυσμού (ναι, το 1% του 1% του 1%).

Ας επιστρέψουμε, τώρα, στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως, όπως αντιπροσωπεύεται στις έρευνες σε νοικοκυριά. Το Διάγραμμα 1.7 παρουσιάζει τις χώρες που συμμετέχουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως με ποσοστό υψηλότερο από το 1% του πληθυσμού τους. Ήδη είδαμε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες εκπροσωπούνται πολύ καλά, καθώς το 12% των κατοίκων τους ανήκει στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως και αντιστοιχεί περίπου στο ήμισυ όσων περιλαμβάνονται σε αυτό. Άλλες μεγάλες προηγμένες οικονομίες, όπως η Ιαπωνία, η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, έχουν περίπου το 3%-7% του πληθυσμού τους στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως, ενώ η Γερμανία έχει μόνο το 2%. Στο διάγραμμα δεν απεικονίζονται η Βραζιλία, η Ρωσία και η Νότια Αφρική, όπου οι ανήκοντες στο πλουσιότερο 1% ανήκουν και στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως. Αυτό όμως δεν ισχύει στην περίπτωση της Κίνας και της Ινδίας, οι οποίες μετέχουν με λιγότερο από το 1% του πληθυσμού τους στο πλουσι-

ότερο 1% παγκοσμίως. Επομένως, στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως κυριαρχούν οι παλιές πλούσιες χώρες: Η ανοδική πορεία της Κίνας στην παγκόσμια κατανομή εισοδημάτων δεν έχει ακόμα φθάσει στην απόλυτη κορυφή.¹⁶

Η συμμετοχή του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως στο εισόδημα το 2008 έφθανε το 15,7%. Το νούμερο αυτό αντιπροσωπεύει τη συμμετοχή στο παγκόσμιο διαθέσιμο εισόδημα. Μπορούμε να το συγκρίνουμε με τη συμμετοχή του πλουσιότερου 1% σε εθνικό επίπεδο, που αναφέρεται στην World Top Incomes Database (WTID), αλλά πρέπει να έχει κανείς υπόψη του ότι τα εισοδήματα που ανακοινώνονται στην WTID είναι πριν από μεταβιβάσεις και φόρους, και αφορούν φορολογικές μονάδες, ενώ τα εισοδήματα που εξετάζονται εδώ είναι μετά από φόρους και ο υπολογισμός τους αφορά άτομα.¹⁷ (Τα δημοσιονομικά δεδομένα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να υπολογιστεί το μερίδιο του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως, διότι είναι διαθέσιμα μόνο για ένα σχετικά μικρό υποσύνολο χωρών.) Η μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στις δύο πηγές δεδομένων έγκειται στο ότι η WTID χρησιμοποιεί το εισόδημα πριν από μεταβιβάσεις και φόρους, ενώ οι έρευνες σε νοικοκυριά χρησιμοποιούν το διαθέσιμο εισόδημα, δηλαδή μετά από φόρους. Η συμμετοχή του πλουσιότερου 1% θα είναι πάντα μεγαλύτερη με βάση το εισόδημα πριν από φόρους και μεταβιβάσεις σε σύγκριση με το διαθέσιμο εισόδημα, διότι η αναδιανομή από πλευράς του κράτους περιορίζει την ανισότητα. Λόγου χάρη, το 2010, η αναδιανομή μέσω κρατικών μεταβιβάσεων και άμεσων φόρων στις Ηνωμένες Πολιτείες περιόρισε τη συμμετοχή του πλουσιότερου 1% από 9,4% του συνολικού εισοδήματος προ μεταβιβάσεων και φόρων σε λιγότερο από 7% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος.¹⁸ (Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι οι άνθρωποι που ανήκουν στο πλουσιότερο 1% με βάση το εισόδημα πριν από φόρους και μεταβιβάσεις δεν είναι απαραίτητως οι ίδιοι που ανήκουν στο πλουσιότερο 1% με βάση το διαθέσιμο εισόδημα, δηλαδή το εισόδημα μετά από φόρους και μεταβιβάσεις.) Χρησιμοποιώντας ως μέτρο σύγκρισης τις Ηνωμένες Πολιτείες, μπορούμε να πούμε ότι η συμμετοχή του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως στο παγκόσμιο εισόδημα είναι υπερδιπλάσια από τη συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στο συνολικό εισόδημα στις ΗΠΑ (15,7 έναντι κάτω του 7). Έτσι αποκτούμε μια συνοπτική εικόνα τού πόσο μεγάλη είναι η συγκέντρωση εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Όμως ο ετήσιος κατάλογος δισεκατομμυριούχων του περιοδικού *Forbes* δίνει μια πιο συγκεκριμένη εικόνα.

Σημειώστε, ωστόσο, πως όταν εξετάζουμε τον κατάλογο δισεκατομμυριούχων του *Forbes* κάνουμε μια σημαντική μεθοδολογική στροφή: αντί, όπως κάναμε μέχρι τώρα, να εξετάζουμε τα εισοδήματα ή την κατανάλωση, τα οποία αποτελούν ετήσιες μεταβλητές ροής, εξετάζουμε τον πλούτο, που είναι μεταβλητή αποθέματος (δηλαδή μετριέται σε δεδομένη χρονική στιγμή) και προκύπτει από τη συσσώρευση αποταμιεύσεων, επενδυτικών αποδόσεων και

περιουσιακών στοιχείων από κληρονομιά στην πάροδο του χρόνου. Η ανισότητα ως προς τον πλούτο είναι μεγαλύτερη από την ανισότητα ως προς το εισόδημα, ή την κατανάλωση, σχεδόν σε όλες τις χώρες. Δεν φτάνει που οι ομάδες εξαιρετικά πλούσιων ανθρώπων είναι μικροσκοπικές –φαινόμενο στο οποίο θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην επόμενη ενότητα–, αλλά ακόμη και στις προηγμένες χώρες (π.χ. στις ΗΠΑ ή τη Γερμανία) περίπου το 1/4 με 1/3 του πληθυσμού κατέχει αρνητικό ή μηδενικό καθαρό πλούτο.¹⁹ Σ' αυτές τις χώρες, όμως, οι άνθρωποι με μηδενικό εισόδημα είναι ελάχιστοι, ενώ κανείς δεν εμφανίζει μηδενική κατανάλωση. Επομένως, ακόμη και διαισθητικά αντιλαμβανόμαστε ότι ο πλούτος πρέπει να είναι πολύ πιο άνισα κατανομημένος από το εισόδημα ή την κατανάλωση, κι ότι οι συγκρίσεις μεταξύ ανισότητας πλούτου και εισοδηματικής ανισότητας πρέπει να γίνονται με μεγάλη προσοχή.²⁰ Επειδή τα δεδομένα για τον πλούτο των υπερ-πλουσίων είναι καλύτερης ποιότητας (και, σε κάποιον βαθμό, πιο αποκαλυπτικά) απ' ό,τι τα εισοδηματικά δεδομένα για το πλουσιότερο 1%, χρησιμοποιούμε αυτά, αντί για τα δεδομένα του εισοδήματος ή της κατανάλωσης, για να ρίξουμε φως στη θέση των πάμπλουτων.²¹

Για να καταλάβουμε τη διαφορά ανάμεσα στις κατανομές του εισοδήματος και του πλούτου, σε παγκόσμιο επίπεδο, ας εξετάσουμε τον Πίνακα 1.1, που παρουσιάζει εκτιμήσεις για τη συμμετοχή του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως στο εισόδημα και τον πλούτο. Σε ό,τι αφορά το εισόδημα, έχουμε τρεις εκτιμήσεις: πρώτον, τη συντηρητική, που βασίζεται μόνο σε έρευνες σε νοικοκυριά, οι οποίες (όπως αναλύσαμε στην Παρέκβαση 1.1) συνήθως αγνοούν τους πλουσιότερους ανθρώπους, άρα υποεκτιμούν τη συμμετοχή του πλουσιότερου 1%· δεύτερον, μια εκτίμηση που συμπεριλαμβάνει μια προσαρμογή με στόχο τη διόρθωση του παραπάνω προβλήματος· και τρίτον, μια εκτίμηση με μία επιπλέον διόρθωση, έτσι ώστε να λαμβάνεται υπόψη ο κρυμμένος παγκόσμιος πλούτος (περιουσιακά στοιχεία που διατηρούνται σε φορολογικούς παραδείσους).²² Όσον αφορά την τρίτη εκτίμηση, κάνουμε δύο παραδοχές: ότι τα κρυμμένα περιουσιακά στοιχεία προσφέρουν μια αρκετά υψηλή απόδοση (6%) και ότι συνολικά ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως.²³ Το μερίδιο του πλουσιότερου 1% στο εισόδημα για το 2010 αυξάνεται από 15,7% με βάση το πρώτο σενάριο σε 28%, όταν κάνουμε την προσαρμογή με την οποία διορθώνεται η υποεκτίμηση των ανώτατων εισοδημάτων στις έρευνες, και σε 29%, όταν γίνεται μία επιπλέον προσαρμογή ώστε να λαμβάνεται υπόψη το εισόδημα από κρυμμένο πλούτο. Όμως όλες αυτές οι εκτιμήσεις της συμμετοχής στο εισόδημα υπολείπονται μακράν της εκτίμησης που έγινε από το Credit Suisse Research Institute το 2013, σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στον παγκόσμιο πλούτο έφθανε στο 46%. Από το 2000 μέχρι το 2010 περίπου, η συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στο παγκόσμιο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1 Συμμετοχή του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως στο παγκόσμιο εισόδημα και τον παγκόσμιο πλούτο

Εκτίμηση συμμετοχής στο εισόδημα ή τον πλούτο	Γύρω στο 2000	Γύρω στο 2010
Συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στο παγκόσμιο εισόδημα, με βάση μόνο τις έρευνες σε νοικοκυριά ^α	14,5	15,7
Συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στο παγκόσμιο εισόδημα, με βάση τις έρευνες σε νοικοκυριά και με προσαρμογή ώστε να λαμβάνεται υπόψη η υποεκτίμηση ^α	29	28
Συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στο παγκόσμιο εισόδημα, με βάση τις έρευνες σε νοικοκυριά, με προσαρμογή ώστε να λαμβάνεται υπόψη η υποεκτίμηση και με προσαρμογή ώστε να λαμβάνεται υπόψη ο κρυμμένος πλούτος ^β	—	29
Συμμετοχή του πλουσιότερου 1% στον παγκόσμιο πλούτο ^γ	32	46

Σημείωση: Σε ό,τι αφορά τον πλούτο, το πλουσιότερο 1% αναφέρεται στο πλουσιότερο 1% των ενήλικων ατόμων.

^α Από Lakner & Milanović (2013)· η μεθοδολογία καταλογισμού εξηγείται στο άρθρο.

^β Πρόσθετα δεδομένα από Zucman (2013).

^γ Σε ό,τι αφορά το 2000, από Davies κ.ά. (2011, σ. 244)· σε ό,τι αφορά το 2013, από Credit Suisse Research Institute (2013, σ. 10, πίνακας 1).

εισόδημα είτε έμεινε σταθερή είτε αυξήθηκε ελαφρά, ενώ η συμμετοχή του στον παγκόσμιο πλούτο αυξήθηκε (Πίνακας 1.1).

Επομένως, παρατηρείται μια απόκλιση σε ό,τι αφορά την εξέλιξη της συγκέντρωσης του εισοδήματος και του πλούτου. Σύμφωνα με το Credit Suisse Research Institute (2014), η αυξανόμενη συγκέντρωση του πλούτου οφείλεται στις εξαιρετικές επιδόσεις που είχαν σε παγκόσμιο επίπεδο τα χρηματιστήρια μετοχών μετά το 2010 και στις υψηλότερες αποδόσεις που θεωρείται δεδομένο ότι απολαμβάνουν οι πλούσιοι. Η απόκλιση ανάμεσα στη συγκέντρωση εισοδήματος και στη συγκέντρωση πλούτου για το πλουσιότερο 1% συνάδει με την εικόνα της σημαντικής αύξησης του *εισοδήματος* που αποκόμισαν κατά την προηγούμενη 30ετία όσοι βρίσκονται στο μέσον της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Η αύξηση των εισοδημάτων της συγκεκριμένης ομάδας ανέκοψε, κατά κάποιον τρόπο, την αύξηση της συμμετοχής του πλουσιότερου 1% στο εισόδημα. Είναι όμως πολύ πιθανό οι άνθρωποι που βρίσκονται γύρω από το μέσον της κατανομής παγκοσμίως, και οι οποίοι παραμένουν φτωχοί, να μην έχουν σχεδόν κανένα περιουσιακό στοιχείο. Συνεπώς, η αύξηση του δικού τους πλούτου πρέπει να ήταν πολύ μικρή και δεν θα μπορούσε καθόλου να αντισταθμίσει την αύξηση του πλούτου, άρα και της συμμετοχής στον πλούτο, για το πλουσιότερο 1%.

Η πραγματική παγκόσμια πλουτοκρατία: Οι δισεκατομμυριούχοι

Το 2013, σύμφωνα με τον κατάλογο δισεκατομμυριούχων του *Forbes*, υπήρχαν στον κόσμο 1.426 άνθρωποι των οποίων η καθαρή περιουσία ήταν ίση ή μεγαλύτερη από 1 δισεκατομμύριο δολάρια.²⁴ Αυτή η μικρή και επίλεκτη ομάδα ατόμων, μαζί με τα μέλη των οικογενειών τους, αντιπροσωπεύει το 1/100 του 1/100 του παγκόσμιου 1%. Το σύνολο των περιουσιακών τους στοιχείων υπολογίζεται σε περίπου 5,4 τρισεκατομμύρια \$. Σύμφωνα με έκθεση που έδωσε στη δημοσιότητα το 2013 η *Credit Suisse* (σ. 10, πίνακας 1), ο παγκόσμιος πλούτος υπολογίζεται σε 241 τρισεκατομμύρια \$. Αυτό σημαίνει πως τούτη η απίστευτα μικροσκοπική ομάδα ατόμων και οι οικογένειές τους ελέγχουν περίπου το 2% του παγκόσμιου πλούτου. Με άλλα λόγια, τα συγκεκριμένα άτομα κατέχουν πλούτο διπλάσιο από ολόκληρο τον πλούτο που υπάρχει στην Αφρική.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 1.3 Τι είναι ένα δισεκατομμύριο;

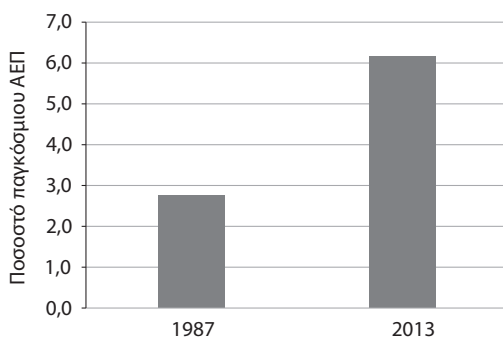
Είναι πολύ δύσκολο να συλλάβουμε τι πράγματι σημαίνει ένας αριθμός της τάξης του ενός δισεκατομμυρίου. Το ένα δισεκατομμύριο δολάρια απέχει τόσο πολύ από τη συνήθη εμπειρία σχεδόν όλων των ανθρώπων στη Γη, ώστε η ποσότητα που υποδηλώνει δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή – πέραν του ότι πρόκειται για ένα αληθινά τεράστιο ποσό. Ίσως θα βοηθούσε αν το βλέπατε ως εξής. Έστω ότι μια καλή νεράιδα σας δίνει ένα δολάριο κάθε δευτερόλεπτο. Πόσος χρόνος θα χρειαζόταν για να μαζευτεί 1 εκατομμύριο \$ και κατόπιν 1 δισεκατομμύριο \$; Για το πρώτο θα χρειαζόταν 11,4 μέρες· για το δεύτερο σχεδόν 32 χρόνια. Ή, αν το δείτε από την πλευρά της κατανάλωσης. Έστω ότι κληρονομείτε 1 εκατομμύριο \$ ή 1 δισεκατομμύριο \$, και κάθε μέρα ξοδεύετε 1.000 \$. Στην πρώτη περίπτωση, σε λιγότερο από τρία χρόνια θα έχετε φάει όλη την κληρονομιά σας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση θα χρειαστείτε τουλάχιστον 2.700 χρόνια (δηλαδή όσος χρόνος μάς χωρίζει από την *Ιλιάδα* του Ομήρου). Ή, ας δούμε το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι βαρόνοι των ναρκωτικών. Για να μεταφερθούν 1 εκατομμύριο \$ σε χαρτονομίσματα των 100 \$ χρειάζεται ένας χαρτοφύλακας μεσαίου μεγέθους. Για να μεταφερθούν 1 δισεκατομμύριο δολάρια σε χαρτονομίσματα ίδιας αξίας θα χρειαζόταν χίλιοι τέτοιοι χαρτοφύλακες. Ακόμη κι αν χρησιμοποιούσατε μεγάλες βαλίτσες με ροδάκια, θα θέλατε καμιά 500σαριά. Κι αν αγοράζατε πεντακόσιες βαλίτσες, τότε θα τραβούσατε την προσοχή που ενδεχομένως θα προτιμούσατε ν' αποφύγετε.

Πόσο μεταβλήθηκε ο πλούτος των υπερ-πλουσίων με την παγκοσμιοποίηση; Οι ετήσιοι κατάλογοι του *Forbes* αποτελούν ένα καλό εργαλείο για ν' απαντήσουμε κατά προσέγγιση στο ερώτημα. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι σε τέτοιου είδους καταλόγους το σημείο εισόδου είναι ένα απόλυτο

επίπεδο πλούτου, το οποίο σταδιακά μειώνεται σε πραγματικούς όρους, αν υπάρχει πληθωρισμός. Επομένως, η καταγεγραμμένη αύξηση του αριθμού αυτών των ατόμων είναι εν μέρει πλαστή και απλώς οφείλεται στο γεγονός ότι ο πραγματικός πηχης έχει κατέβει. Από μεθοδολογικής πλευράς, αυτό το «όριο του πλούτου» είναι πανομοιότυπο με το όριο της φτώχειας: για λόγους αρχής, θα θέλαμε να καθορίσουμε το όριο της φτώχειας (ή του πλούτου) σε πραγματικούς όρους και μόνον ύστερα να διαπιστώσουμε αν ο αριθμός των ατόμων, ή η συμμετοχή τους στο σύνολο του πληθυσμού, έχει αυξηθεί ή μειωθεί. Μάλιστα, αυτό κάνουμε συνήθως για τα όρια της φτώχειας. Το ίδιο, λοιπόν, πρέπει να κάνουμε και για το όριο του πλούτου. Για να καθορίσουμε το όριο του πλούτου σε πραγματικούς όρους, χρησιμοποιούμε τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) των ΗΠΑ. Όπως –πολύ βολικά– αποδεικνύεται, το όριο πλούτου του 1 δισεκατομμυρίου \$ που ίσχυε το 1987, όταν το *Forbes* άρχισε να δημοσιεύει τους καταλόγους παγκόσμιου πλούτου, ισοδυναμεί σε πραγματικούς όρους με όριο πλούτου 2 δισεκατομμυρίων \$ για το 2013 (ο δείκτης τιμών στις ΗΠΑ ακριβώς διπλασιάστηκε σ' αυτή την περίοδο). Για λόγους απλούστευσης, ας ονομάσουμε υπερ-πλούσιους ή πάμπλουτους όσους βρίσκονται πάνω απ' αυτό το σταθερό πραγματικό επίπεδο (1 δισεκατομμύριο \$ σε τιμές 1987).

Μέχρι το 1992, το *Forbes* δημοσίευε δύο χωριστούς καταλόγους: έναν με τους 400 πλουσιότερους Αμερικανούς (ξεκίνησε το 1982) και έναν με τους δισεκατομμυριούχους σε όλο τον κόσμο (ξεκίνησε το 1987). Το 1987 υπήρχαν 49 δισεκατομμυριούχοι στις ΗΠΑ και 96 στον υπόλοιπο κόσμο (επομένως, συνολικά υπήρχαν 145 τέτοιοι άνθρωποι). Το *Forbes* δεν υπολόγισε τον συνδυασμένο πλούτο τους, που ενδεχομένως έφθανε τα 450 δισεκατομμύρια \$.²⁵ Αυτούς τους δύο αριθμούς (145 υπερ-πλούσιοι και 450 δισ. \$), του 1987, θα τους χρησιμοποιήσουμε για σύγκριση με τον αριθμό και τον πλούτο των δισεκατομμυριούχων (δηλαδή των ανθρώπων με καθαρή περιουσία άνω των 2 δισ. \$) το 2013. Ευτυχώς για εμάς, οι δύο αυτές ημερομηνίες (1987 και 2013) συμπίπτουν κατά προσέγγιση με την περίοδο για την οποία έχουμε δεδομένα από έρευνες σε νοικοκυριά (1988 έως 2011). Κατά συνέπεια, μπορούμε να δούμε τι συνέβη τόσο από πλευράς εισοδήματος όσο και από πλευράς πλούτου.

Το 2013 υπήρχαν 735 δισ. δισεκατομμυριούχοι, με συνολικό πλούτο 4,5 τρισεκατομμύρια \$ (ποσό ισοδύναμο με 2,25 τρισεκατομμύρια \$ σε τιμές 1987). Επομένως, τόσο ο αριθμός των υπερ-πλουσίων όσο και ο συνδυασμένος πραγματικός τους πλούτος πενταπλασιάστηκαν (2,25 τρισεκατομμύρια \$ έναντι 0,45 τρισεκατομμυρίου \$). Προφανής συνεπαγωγή αυτού του πρόχειρου υπολογισμού είναι ότι ο κατά κεφαλήν πλούτος των δισεκατομμυριούχων δεν έχει αυξηθεί σε πραγματικούς όρους. Ο μέσος πλούτος των πάμπλουτων έφθανε κατά προσέγγιση τα 3 δισεκατομμύρια \$ (σε τιμές ΗΠΑ του 1987)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.8 Πλούτος υπερ-πλούσιων ανθρώπων σε σχέση με το παγκόσμιο ΑΕΠ, 1987 και 2013

Το διάγραμμα παρουσιάζει τον συνολικό πλούτο των υπερ-πλουσίων ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ. Ως υπερ-πλούσιοι ορίζονται όσοι έχουν καθαρά περιουσιακά στοιχεία άνω του 1 δισεκατομμυρίου \$ σε τιμές ΗΠΑ του 1987 (ισοδύναμο με 2 δισεκατομμύρια \$ σε τιμές ΗΠΑ 2013). Βλέπουμε ότι από το 1987 μέχρι το 2013 ο πλούτος τους αυξήθηκε ως προς το παγκόσμιο ΑΕΠ. Πηγή δεδομένων: Υπολογισμοί συγγραφέα από διαφόρους καταλόγους *Forbes*

τόσο το 1987 όσο και το 2013. Απλώς, σήμερα υπάρχουν πολύ περισσότεροι υπερ-πλούσιοι απ' ό,τι στα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Στο μεταξύ, το πραγματικό παγκόσμιο ΑΕΠ έχει αυξηθεί κατά 2,25 φορές, δηλαδή πολύ λιγότερο από τον πραγματικό πλούτο των υπερ-πλουσίων. Κατά συνέπεια, το μερίδιο των πάμπλουτων ανθρώπων, εκφρασμένο σε όρους παγκόσμιου ΑΕΠ, υπερδιπλασιάστηκε: από λιγότερο από 3% σε πάνω από 6% (Διάγραμμα 1.8).²⁶

Τα μεγέθη αυτά μας βοηθούν να αντιληφθούμε αρκετά καλά πόσο αυξήθηκε η παγκόσμια πλουτοκρατία: το μέγεθός της, αν και μικροσκοπικό, πενταπλασιάστηκε, ενώ ο συνολικός της πλούτος, σε όρους παγκόσμιου ΑΕΠ, υπερδιπλασιάστηκε. Τούτη η αύξηση, μαζί με τη διεύρυνση της αναδυόμενης παγκόσμιας μεσαίας τάξης, αποτελεί την πιο σημαντική εξέλιξη της εποχής της έντονης παγκοσμιοποίησης, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Το τι μπορεί να συνεπάγονται οι δύο αυτές εξελίξεις –μία πιθανότατα ελπιδοφόρα και μία ενδεχομένως ανησυχητική– για τις ερχόμενες δεκαετίες θα το διερευνήσουμε στο Κεφάλαιο 4. Πρώτα, όμως, πρέπει ν' ασχοληθούμε με ένα ζήτημα στο οποίο μέχρι στιγμής αναφερθήκαμε ελάχιστα: τις εισοδηματικές ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών και τη μακροχρόνια εξέλιξή τους. Αυτό είναι το θέμα που θα μας απασχολήσει στο Κεφάλαιο 2. Σε ό,τι αφορά την παγκόσμια ανισότητα, οι ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών όντως παίζουν κάποιον ρόλο, που όμως σήμερα είναι δευτερεύων, γιατί η επιρροή

τους στην παγκόσμια ανισότητα είναι μικρότερη από την επιρροή που ασκούν οι διαφορετικοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης των φτωχών, των μεσαίου εισοδήματος και των πλούσιων χωρών. Ωστόσο, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 3, η ανισότητα στο εσωτερικό των χωρών δεν έπαιξε πάντοτε δευτερεύοντα ρόλο, κάτι που θα μπορούσε να ξανασυμβεί στο μέλλον. Επιπλέον, μέχρι στιγμής έχουμε σκόπιμα εστιάσει την προσοχή μας αποκλειστικά σε μεταβολές των παγκόσμιων μεγεθών. Όμως οι εθνικές ανισότητες εξακολουθούν να αποτελούν τη σημαντικότερη μορφή ανισότητας, από πολιτικής πλευράς. Ο κόσμος μας είναι πολιτικά οργανωμένος σε εθνικά κράτη και οι ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών είναι εκείνες για τις οποίες γίνεται συχνότερα λόγος, εκείνες για τις οποίες εκφράζονται οι οξύτερες διαφωνίες και εκείνες για τις οποίες διατυπώνονται διάφορες θεωρίες όσον αφορά το πώς θα εξελιχθούν στο μέλλον. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών και θα προτείνω μια εναλλακτική θεωρία για τη μακροχρόνια εξέλιξή τους, η οποία κατά την άποψή μου είναι πιο ολοκληρωμένη και πιο ικανοποιητική απ' όσες ήδη υπάρχουν.